

AB ENERJİ GÜVENLİĞİ VE TÜRKİYE’NİN

BİR KORİDOR OLARAK YERİ

Kurtuluş ARSLAN

Yüksek Lisans Tezi

KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI

İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: Doç. Dr. Halit Burç AKA

2021

T.C.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AB ENERJİ GÜVENLİĞİ VE TÜRKİYE'NİN BİR KORİDOR OLARAK
YERİ**

Kurtuluş ARSLAN

KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: Doç. Dr. Halit Burç AKA

TEKİRDAĞ-2021

Her hakkı saklıdır.

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığımı taahhüt ederim.

09 / 05 / 2022

Kurtuluş ARSLAN

ÖZET

Kurum, Enstitü	: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ABD	: Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Tez Başlığı	: AB Enerji Güvenliği ve Türkiye'nin Bir Koridor Olarak Yeri
Tez Yazarı	: Kurtuluş ARSLAN
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Halit Burç AKA
Tezin Türü / Yılı	: Yüksek Lisans Tezi / 2021
Sayfa Sayısı	: 58

1940'lı yıllarda ortaya çıktığı tarihten itibaren enerji bağlamında gelişen Avrupa toplumu, enerji güvenliğini sağlamak amacıyla birçok adım atmıştır. Bu adımlar hem bütünleşme içindeki üye ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerini hem de Avrupa bütünleşmesinin dışında kalan ülkelerle olan ilişkilerini etkilemiştir. Bu çalışmada, Avrupa bütünleşmesinin enerji konusunda yaşanan tarihsel krizlerden hareketle AB'nin enerji güvenliğini sağlama adımları açıklanmıştır. Bunun yanında çalışma, enerji güvenliği bağlamının zaman içinde nasıl değiştiğini açıklamaya çalışmaktadır. AB'nin enerji politikası dönüşümünü açıklamak için enerji güvenliğinin önemli boyutları ve parametreleri tartışılmıştır. Türkiye jeostratejik konumu nedeniyle AB enerji politikalarında ve AB'nin kaynak ülkelerle ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. AB ile Türkiye arasındaki enerji bağlamındaki ilişkiler, 1970'lerde Joseph S. Nye ve Robert O. Keohane tarafından ortaya atılan “Karşılıklı Bağımlılık” çerçevesinde incelenmiştir. Bu noktada iki aktörün ilişkilerinde hem ekonomik hem de siyasi olarak bir maliyetinin var olduğu belirlenmiş ve bunun üzerine önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Türkiye, Enerji Güvenliği, Enerji, Karşılıklı Bağımlılık, Transit Ülke

ABSTRACT

Institution, Institute	: Tekirdag Namık Kemal University, Institute of Social Sciences
Department	: Globalization and International Relations
Thesis Title	: EU Energy Security and As An Energy Corridor Turkey's Place On It
Thesis Author	: Kurtuluş ARSLAN
Thesis Adviser	: Assoc. Dr. Halit Burç AKA
Type of Thesis, Year	: MS Thesis / 2021
Total Number of Pages	: 58

The European society, which has emerged in the context of energy since it was created in the 1940s, has taken many steps to provide its energy to be secured. This steps have been affecting both the relations between the member states in the integration and their relations with the countries outside the European integration. In this study, it has been explained the steps of EU's to ensure its energy security based on the historical crises on energy of European integration. Beside of this, study tries to explain how is the context of energy security changed in time. The important dimensions and parameters of energy security have been discussed to explain EU's energy policy transformation. Turkey, due to its geostrategic location, has an important part on EU energy policies and EU's relations with the source countries. The relations between EU and Turkey in the energy context were examined within the framework of "Interdependence" which put forward by Joseph S. Nye ve Robert O. Keohane in the1970s. At this point, there are a cost in the relations of two actors both economically and politically. Starting from this view, it has been specified the cost of this relation, and to be given suggestions on it.

Key Words: European Union, Turkey, Energy Security, Energy, Interdependence, Transit Country

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Avrupa Birliği'nin ortaya çıkışından itibaren geliştirdiği enerji temelli stratejilerin yanı sıra enerji güvenliği kavramının dönüşen yapısı Avrupa Birliği enerji politikaları nezdinde irdelenmiştir. Bu konudaki en önemli noktalardan biri olan “çeşitlendirme” boyutunun ve bu kapsamda Türkiye'nin, Avrupa enerji güvenliğinde büyük bir risk teşkil eden ithal bağımlılığı azaltabilecek önemli bir noktada olduğu saptanmıştır.

Uzun araştırmalar ve yoğun çalışma sürecinde hiçbir zaman yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Halit Burç AKA'ya şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca uzun süreçte sürekli destek olan ailem ve arkadaşım Özlem Nuhoğlu'na teşekkürü borç bilirim.

Kurtuluş ARSLAN

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

TEZ ONAY SAYFASI

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	ix
HARİTALAR LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. ENERJİ, ENERJİ TİCARETİ VE ENERJİ GÜVENLİĞİ.....	4
1.1. ENERJİ VE ENERJİ KAYNAKLARI	4
1.1.1. Fosil Enerji Kaynakları.....	6
1.1.1.1. Kömür	6
1.1.1.2. Petrol	7
1.1.1.3. Doğalgaz.....	8
1.1.2. Yenilenebilir Enerji Kaynakları.....	10
1.2. ENERJİ TİCARETİ	13
1.3. ENERJİ GÜVENLİĞİ.....	17
1.3.1. Enerji Güvenliği Boyutları ve Parametreleri	20
1.3.1.1. Mevcudiyet (Availability)	21
1.3.1.2. Çeşitlilik (Diversity)	22
1.3.1.3. Maliyet (Cost)	23
2. TEORİK ÇERÇEVE: KARŞILIKLI BAĞIMLILIK TEORİSİ	25
2.1. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK TEORİSİ	25
2.1.1. Karşılıklı Bağımlılık Kavramı ve Özellikleri.....	28
2.1.2. Karmaşık Karşılıklı Bağımlı Dünya.....	31
3. AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ GÜVENLİĞİ.....	34
3.1. AB ENERJİ VERİLERİ VE ENERJİ POLİTİKASI.....	34
3.1.1. Avrupa Birliği Güncel Enerji Verileri	34
3.1.2. Avrupa Birliği Enerji Politikası.....	40

SONUÇ.....	51
KAYNAKÇA.....	55

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. 1: Dünya Enerji Tüketimi İçinde Fosil Kaynakların ve Diğer Enerji Türlerinin Kullanım Oranları	7
Grafik 1. 2: Dünyada Keşfedilmiş Doğalgaz Kaynakları	9
Grafik 1. 3: Dünya Enerji Toplamında Enerji Kaynaklarının Oranları	12
Grafik 2. 1: Avrupa Birliği Üyeleri Toplam Enerji Üretim Grafiği 1991-2018 ...	35
Grafik 2. 2: AB 1990-2018 Yılları Arasındaki Enerji İthalatı (Mtoe)	37
Grafik 2. 3: Dünya Toplam Enerji Üretiminin Dağılımı (2020)	39
Grafik 2. 4: Dünya Toplam Enerji Tüketiminin Dağılımı (2020)	40

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. 1: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı ve Trans Adriyatik Boru Hattı..... 14

KISALTMALAR

AB (EU)	: Avrupa Birliği (European Union)
AB(27)	: Avrupa Birliği (27 Üyeli)
ABD	: Amerika Birleşik Devletler
AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BP	: British Petroleum
IEC	: Uluslararası Enerji Şartı (International Energy Charter)
KTON	: Kiloton
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğalgaz (Liquefied Natural Gas)
MTOE	: Milyon Ton Petrol Eşdeğeri
NGL	: Natural Gas Liquids
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
TANAP	: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı
TAP	: Trans Adriyatik Boru Hattı
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
UEA (IEA)	: Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency)

GİRİŞ

Enerji, geçmişte olduğu gibi bugün de ekonomik gelişmenin merkezinde bulunmaktadır. Ülkeler, hem uluslararası sistemdeki yerlerini pekiştirmek hem de ülke içindeki insanların refahını sağlamak adına ekonomik gelişmeyi sürdürmek zorundadırlar. Bu durum enerjinin durmaksızın tedarik edilmesini ve ekonomik gelişme adına üretimi gerektirir.

Dünyada farklı tür ve şekillerde bulunabilen enerji kaynakları genel anlamda petrol, doğalgaz ve kömür gibi fosil yakıtlar çerçevesinde gelişmiştir. Bu kaynaklar, bugün dünya enerji talebindeki payının yaklaşık %85'ine denk gelmektedir. Ancak dünyada enerji tüketimi ve enerji kaynakları dengeli şekilde dağılmamıştır. Bu durum, ülkelerin enerji arz güvenliklerinin sağlanması konusunda adımlar atmasını zorunlu kılmıştır.

Avrupa Birliği ülkeleri, günümüzde yoğun olarak kullanılan enerji kaynakları bakımından zengin bir bölgede bulunmamaktadır. Buna karşın Avrupa, enerji tüketimi noktasında dünyada en önemli pazarlarından biridir. Bu sebeple AB ülkeleri sahip oldukları sanayilerini geliştirerek ekonomik kalkınmayı devam ettirmek amacıyla kullandıkları enerjiyi ithal etmek zorundadırlar. Enerji ithalatı konusunda AB'nin bağımlı olduğu ülkelerin başında Rusya gelmektedir. Ancak bu bağımlılık enerji arz güvenliği konusunda çeşitli sorunları meydana getirmektedir. AB, enerji ithal bağımlılığını azaltmak ve iklim değişikliğine karşı adım atmak amacıyla yenilenebilir enerji kaynaklarını içeren politikalar da geliştirmektedir. Ancak yenilenebilir enerji kaynaklarının yakın gelecekte AB'nin enerji tüketimini karşılayamayacak olması fosil yakıtların önemini korumasını sağlamaktadır. Avrupa, enerji güvenliğini sağlamak amacıyla yüksek enerji ithalatı olduğu ülkeleri çeşitlendirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye, sahip olduğu konum dolayısıyla fosil yakıtlarla zengin bölgeler ile Avrupa pazarı arasında bir enerji transit ülkedir. Daha da önemlisi Türkiye, enerji merkezi olmayı planlamaktadır. Bu çerçevede Türkiye, enerji üzerine yatırımlar yaparak, Avrupa'nın ihtiyacı olan çeşitlendirmeyi sağlayabilecek bir konuma gelmeyi arzulamaktadır.

Bu çalışma, dünyadaki temel enerji kaynaklarının neler olduğunu, enerji güvenliğinin ne anlama geldiğini açıklamayı ve akabinde karşılıklı bağımlılık yaklaşımı çerçevesinde Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği denkleminde Türkiye'nin yerini belirlenmeyi amaçlanmıştır.

Yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda çalışmanın tezi şudur: Türkiye AB'ye yönelik enerji arzının güvenliği bağlamında dışlanması mümkün olmayan bir tamamlayıcı güvenlik aktörüdür. Bir başka ifadeyle Türkiye olmaksızın AB enerji güvenliğinin tesis edilmesi ve korunması mümkün değildir. AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirme çabalarına rağmen, yıllık enerji ihtiyacı dikkate alındığında yakın gelecekte Rusya'ya enerji tedariki bakımından bağımlı olmaya devam edeceği tartışma götürmez bir gerçekliktir.

Çalışmanın önemi, AB enerji güvenliği arzını ve Türkiye'nin tamamlayıcı güvenlik aktörü olarak rolünü güncel enerji verileriyle değerlendirmekten kaynaklanmaktadır. Böylece AB açısından enerji arz güvenliğinin cari resmi, bu minvalde diğer aktörlerle ilişkileri değerlendirilebilecektir.

Çalışma karşılıklı bağımlılık yaklaşımını kuramsal çerçeveye, vaka çalışmasını araştırma yöntemi olarak benimsemektedir. Elbette, Türkiye dışında AB enerji arzının güvenliğinde diğer tamamlayıcı güvenlik aktörleriyle yatay karşılaştırmalı bir yöntem kullanılabilirdi. Ancak güncel enerji verileriyle AB ve Türkiye arasında karşılıklı bağımlılığın sorgulanabilmesi için karşılaştırmalı bir çalışma yöntemini uygulamak tezin amacına hizmet etmeyecektir.

Tezin ilk bölümünde enerji ile ilgili kavramsal çerçeve çalışılmıştır. Bu bölümde enerji türleri, enerji güvenliği ve enerji ticareti süreci açıklanmıştır. Enerji güvenliğinin değişen kapsamı ele alınarak, önemli boyut ve parametrelerine değinilmiştir. Enerji ticareti kısmında Türkiye ile olan enerji ilişkilerine değinilmiştir.

İkinci bölümde karşılıklı bağımlılık teorisi ve uluslararası sistemde dönüşen ilişkiler ele alınmıştır. Enerjinin aktörler arasındaki karşılıklı bağımlılık üzerindeki etkisinden bahsedilmiştir. Bu kapsamda enerji arz güvenliğinin karşılıklı bağımlılık teorisi kapsamında değerlendirilmesi sağlanmıştır.

Üçüncü bölümde Avrupa Birliği'nin enerji şeması verilmiştir. Güncel enerji verileri kapsamlı şekilde değerlendirilerek, enerji ithal bağımlılığının derinliği ortaya koyulmuştur. Bu konuda AB bütünleşmesinin enerji politikaları kapsamında tarihsel süreçte attığı adımlarla AB Enerji Politikası oluşum süreci ve bu süreçte karşılaştığı zorluklar açıklanmıştır.

1. ENERJİ, ENERJİ TİCARETİ VE ENERJİ GÜVENLİĞİ

Bu bölümde enerjinin ne olduğu ve dünya üzerinde ne tür enerjinin bulunduğu incelenmiştir. Birincil ve ikincil kaynaklar olarak ayrılan enerji türlerinin sınıflandırılması yapılarak, uzun yıllardan beri sanayileşmenin ve bu doğrultuda ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli yeri olan kullanımı yoğun fosil yakıtlar ayrı ayrı açıklanmıştır. Bunun yanında iklim değişikliği kapsamında önemli bir yer edinen yeni nesil enerji türleri olan yenilenebilir enerji kaynaklarına değinilmiştir. Ülkelerin ekonomilerinin önemli bir parçası olan enerjinin tedarik süreci ve bu süreçte etkili olan birçok ögeyi içeren enerji güvenliği kavramı ele alınarak, literatürde bu konu üzerine yapılmış incelemeler ifade edilmiştir. Bu noktada enerji güvenliği boyut ve parametreleri de eklenmiştir. Ayrıca ülkeler arasındaki enerji ilişkileri kapsamında ortaya çıkan enerji ticareti de bu bölümde değerlendirilmiştir.

1.1. ENERJİ VE ENERJİ KAYNAKLARI

Enerji, ısı ve iş yaratma kapasitesine eşdeğer olan termodinamik bir niceliktir. (Ngô ve Natowitz, 2016, s.1). İnsanlığın temel ihtiyaçları olan ısınma, beslenme, pişirme gibi aktivitelerini gerçekleştirmelerinde enerjiye ihtiyaç duymaktadırlar. Ayrıca ülkelerin de ekonomik gelişimleri için temel girdi olarak enerjiye ihtiyaçları bulunur. Günümüzde küreselleşerek değişen, aktörler arasında karşılıklı bağımlılığın artış gösterdiği dünyanın teknolojik bir nitelik kazanmasıyla birlikte enerjinin, daha farklı alanlarda ve farklı biçimlerde kullanılmasına ve bireyin hayatında göz ardı edilemeyecek bir yer edinmesine sebep olmaktadır. İlkçağlarda yaşamış insanlardan daha güvenli ve rahat bir hayat sürmemiz, gelişen teknoloji ve buna imkân veren enerji sayesinde. Enerji, ayrıca ülkelerin gelişmişliği konusunda bilgi verebilen bir ölçüt olarak kullanılabilir. Günümüz küresel dünyasında artan nüfus ve bununla birlikte kömür, petrol ve doğalgaz gibi gelişmiş ekonomilerin temel enerji girdilerinin tükeniyor olması, enerji kavramını ve enerjiye erişim durumunu önemli bir gündem haline getirmektedir. BM'nin açıkladığı bir rapora göre, dünya nüfusu 2050 itibari ile 2 milyar artarak 9.7 milyara gelmesi tahmin edilmektedir. Bu rakam 2100 için 11

milyar olarak öngörülmektedir. (United Nations, 2021). Dünya enerji kaynakları sınırlı olduğundan ve beklenen nüfus artışı gibi durumlar enerjinin gelecekte daha da önemli bir konuma geleceğini göstermektedir.

20. Yüzyıl başlarında petrol ve kömür ve daha sonra da doğalgaz, ülkelerin ekonomik gelişmişliğinin ana girdisi iken enerji kaynakları günümüzde daha da çeşitlenmiş ve sürdürülebilir enerji politikaları çerçevesinde gelişmiştir. Özellikle, fosil kaynakların tükeniyor oluşu ve daha da önemlisi iklim değişikliği ve çevre gibi konular çerçevesinde ülkelerin alternatif enerji kaynaklarına yönelmesi, hem enerji çeşitlendirmesi yoluyla enerji güvenliği hem de iklim değişikliği ile mücadele kapsamında dünyanın sürdürülebilir bir enerji sistemine erişmesi açısından önemlidir.

Enerji, dünya yüzeyinde çeşitli formlarda bulunmaktadır. Kimyasal enerji, mekanik enerji, elektromanyetik enerji gibi şekillerde yeryüzünde bulunan enerji kaynakları kullanımına göre bir sınıflandırmaya tabiidir. Buna göre, birincil-ikincil enerji kaynakları ve yenilebilir-yenilenemez enerji kaynakları olmak üzere iki farklı şekilde ayrılır. Birincil enerji kaynakları doğada var olan ve herhangi bir dönüşüm işlemine tabii tutulmadan, direkt kullanılabilen enerji türüdür. Birincil enerji kaynakları genel olarak kömür, ham petrol ve doğalgaz gibi fosil kaynakları ve doğal kaynakların dönüşümü ile elde edilen ve depolanabilen rüzgâr, güneş enerjisi, biokütle enerjisi gibi enerji türlerinden oluşmaktadır. (Ngô ve Natowitz, 2016, s.2). Ayrıca gelgit enerjisi, akarsuların kullanılmasıyla ortaya çıkan hidroelektrik gücü, nükleer enerjinin temel birimi olan uranyum birincil enerji kaynaklarına örnek olarak verilebilir. (Eni, 2021). Milyonlarca yıl içerisinde meydana gelen kimyasal tepkimeler sonucu oluşan fosil yakıtlar, özellikle son 200 yılda dünya üretiminin ve ekonomilerin lokomotifini olmuştur.

Birincil enerji kaynaklarının kullanılarak elde edilen enerji türleri de ikincil enerji kaynakları olarak adlandırılmaktadır. Ham petrol ve elektrik enerjisinin kullanılmasıyla benzin, mazot bunların yanı sıra, hidroelektrik santral, nükleer santral vb. gibi kaynakların dönüşümü ile elektrik elde edilmektedir. Kok kömürü, odun kömürü gibi diğer kaynakların çeşitli dönüşümlerden geçmesi sonucu ortaya çıkan ikincil enerji türleridir. Bunlar içinde özellikle elektrik günümüz sürdürülebilir ve çevre dostu enerji politikalarının en önemli bileşenlerinden biridir.

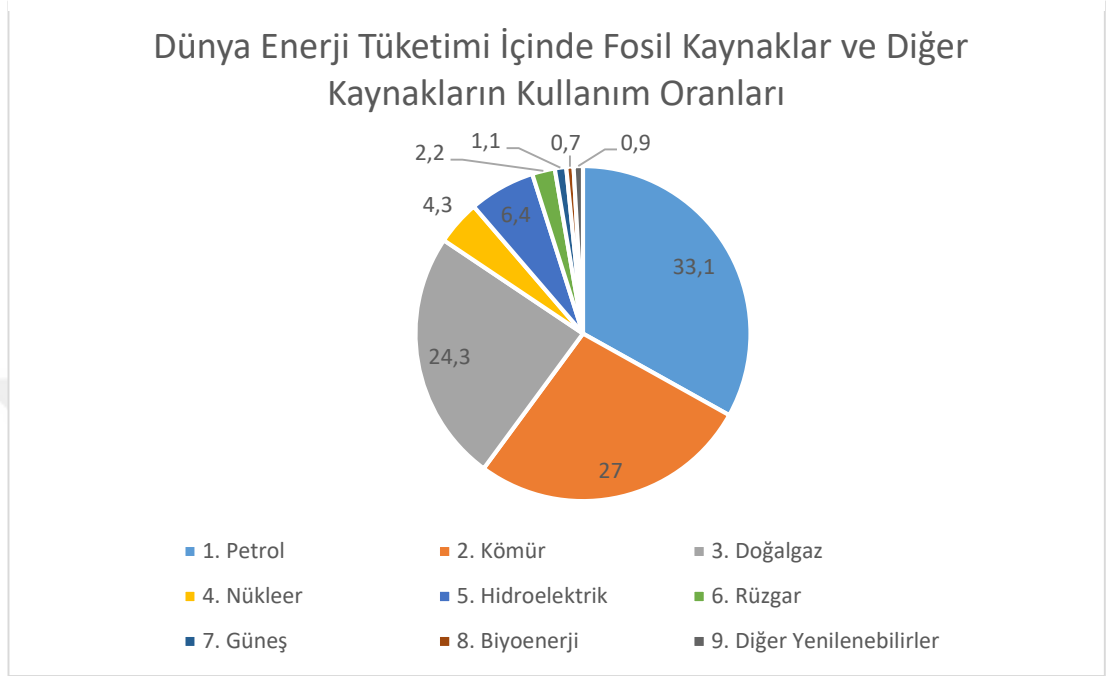
1.1.1. Fosil Enerji Kaynakları

1.1.1.1. Kömür

Tarihsel süreçte kullanılan fosil yakıtların dünya ekonomileri üzerinde ilk büyük etkiyi yapmasını sağlayan enerji kaynağı kömürdür. Kömür, küresel anlamda endüstri devriminin gerçekleşmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. (Bhan ve Verma, 2020, s.318). Kömür kaynakları, dünya üzerinde diğer fosil yakıtlara göre daha düzenli dağılmaktadır. Petrol ve doğalgaza göre kömür, gelişmiş ülkelerin hâkimiyeti altındadır. (Biol, 2019, s.16). Bu noktada özellikle enerji güvenliği çerçevesinde enerji bağımlılığının azaltılmasında kömür, önemli bir kaynaktır. Avrupa Birliği üyeleri, ABD ve Çin gibi gelişmiş ülkeler, büyük kömür yataklarına sahip ülkelerdir. Ancak günümüz enerji güvenliği politikalarında çevre ve iklim değişikliği konusuna verilen önem doğrultusunda kömür, sürdürülebilir enerji sistemlerinin bir parçası olamamaktadır. Bunun nedeni kömür tüketimi sonucu ortaya çıkan karbondioksit emisyonlarıdır. 2019 yılında küresel ölçekte kömür tüketimi bir önceki yıla göre %0.6 oranında azalmıştır. Kömür tüketimi Çin, Endonezya gibi ülkelerde artarken, sürdürülebilir enerji politikalarını izleyen Avrupa ülkeleri gibi gelişmiş yerlerde kömür tüketimi 1965 yılı seviyelerine düşmüştür. (BP Statistical Review, 2020, s.6). Ancak ikincil enerji türlerinin, özellikle de elektrik üretiminde kömürle çalışan tesisler önemli yer tutmaktadırlar. Bu noktada üretilen toplam elektriğin yaklaşık %34'ü kömür ile çalışan elektrik santrallerinden sağlanmaktadır. (IEA, 2020).

Günümüzde de fosil yakıtların çevreye verdiği zararlar önlenirse de, sürdürülebilir ve temiz bir enerji sistemine geçiş sürecinde fosil yakıtların kullanımı azalmış olsa bile önemini korumaktadır. Grafik 1.1'de 2019 yılında fosil kaynaklardan elde edilen enerji miktarı gösterilmektedir. Buna göre petrol, kömür ve doğalgazın dünya toplam enerji tüketimindeki yeri %84.3 oranındadır.

Grafik 1. 1: Dünya Enerji Tüketimi İçinde Fosil Kaynakların ve Diğer Enerji Türlerinin Kullanım Oranları

Kaynak: Our World in Data based on BP Statistical Review of World Energy, 2020

1.1.1.2. Petrol

Petrol 20. yüzyılın başlarından itibaren dünya ekonomik gelişiminin en önemli girdisi olmuştur. Tarihte krizlerin, savaşların meydana gelmesine neden olmuş olan petrol, uluslararası ilişkiler gündeminin en önemli başlıklarından biri haline dönüşmüştür. Özellikle 1970’li yıllarda meydana gelen petrol temelli enerji krizleri, ülkelerin enerji güvenliği kavramını gündem haline getirerek, bu konuda politikalar yapılmasını zorunlu kılmıştır. Petrol, ilk olarak 1911’de, daha sonradan Britanya Amirallik Birinci Lordu olacak olan Winston Churchill’in, İngiliz Kraliyet Donanması’nı kömür gücünden petrol gücüne dönüştürmek istemesiyle gündem olmuş, ancak bunun imkânsız olduğunu, çünkü dünya petrol rezervinin yetersiz olduğu ve İngiltere’nin sahip olmadığı bir enerji kaynağına bağımlı olmanın riskli olacağı gerekçeleriyle karşı çıkmıştır. Churchill, donanmadaki dönüşümü bütün karşı çıkışlara rağmen gerçekleştirerek deniz gücünü Almanlara kaptırmamak adına tarihe

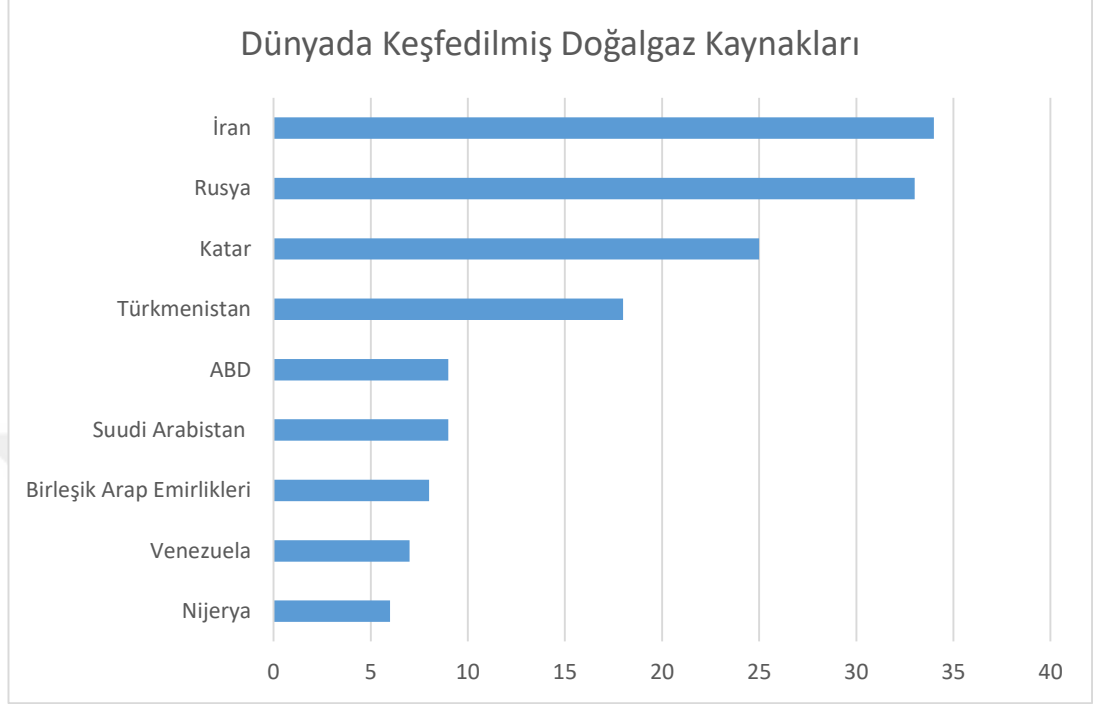
gececek sözü söylemiştir: “Hiçbir miktar, hiçbir süreç, hiçbir ülkeye, hiçbir güzergâha ve hiçbir alana bağımlı kalmamalıyız. Güvenli ve kesintisiz petrol, çeşitlendirme ve sadece çeşitlendirmeye elde edilebilir.” (Yergin, 2011, s.267). Churchill’in gerçekleştirdiği bu dönüşümden sonra dünyada petrol kullanımı giderek artmış ve uluslararası sistemin ana belirleyicilerinden biri halini almıştır. Ancak sınırlı olan ve dünya üzerinde dağınık şekilde bulunan petrol kaynakları, ülkelerin enerji güvenlikleri ile ilgili konuları tartışmalarına neden olmaktadır. Bununla birlikte dünya enerji üretimi sınırlı oranda artmasına karşın, özellikle gelişmekte olan ülkelerin enerji talebi hızlı şekilde artmaktadır. (Ayhan, 2009, s.156).

2019 yılında dünya petrol tüketimi günlük bazda 0.9 milyon varil artış göstermiştir. Buna karşın petrol üretiminde günlük bazda 60.000 varil düşüş gerçekleşmiştir. OPEC ülkelerinde meydana gelen düşüşler, özellikle İran ve Venezuela’ya karşı konulan yaptırımlar sonucudur. Yine de üretim azalırken, talep artmıştır. (BP Statistical Review, 2020, s.5). Bu durum arasındaki farkın ileriki yıllarda daha da açılacağı ve enerji krizlerine neden olacağı düşüncesi, enerji güvenliğinin önemini ortaya çıkarmaktadır.

1.1.1.3. Doğalgaz

Doğalgaz temel enerji kaynakları içinde bulunan ve son dönemde özellikle iklim değişikliği konusunda diğer fosil yakıtlarla karşılaştırıldığında çevreyi görece daha az etkileyen bir enerji kaynağı olarak ön plana çıkmıştır. Bu nedenle özellikle gelişmiş ülkelerin enerji politikalarında önemli bir konuma erişen doğalgaz, boru hatları ve karayolu ve denizyolu üzerinden LNG şeklinde taşınarak enerji ticaretine konu olabilmektedir. Grafik 1.2’de dünya üzerinde keşfedilmiş doğalgaz kaynaklarını ve ülkelerin sahip oldukları doğalgaz miktarları belirtilmiştir.

Grafik 1. 2: Dünyada Keşfedilmiş Doğalgaz Kaynakları

Kaynak: Data from BP Statistical review of world energy, 2013

Grafikte görüldüğü gibi doğalgaz özelinde enerji daha çok gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerde iken, gelişmiş ve enerji tüketimi fazla olan ülkelerde yoğunlaşmamıştır. Bu da ekonomik gelişmişliğin zaruri gereği olan enerji ve enerji ticaretinin önemini arttırmaktadır. Doğalgaz tüketimi 2019 yılı içerisinde %2'lik bir artış gösterirken, üretimi %3,4'lük bir büyüme gerçekleştirmiştir. LNG ihracatı %12,7 şeklinde büyük bir artış göstermiştir. Özellikle doğaya salınan emisyonları azaltarak iklim değişikliğine karşı savaşta doğalgaz en önemli enerji kaynaklarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Elektrik üretiminde özellikle kömürden yenilenebilir enerjiye ve doğalgaza geçiş artmaktadır. (BP Statistical Review, 2020, s.6).

1.1.2. Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Dünyanın son 200 yıllık geçmişine bakıldığında enerji kullanımı ve gelişmişlik orantılı şekilde artmıştır. Bu gelişmişliğin ortaya çıkışında özellikle de fosil yakıtların kullanımı önemli bir noktadadır. Ancak kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtlar içerdikleri hidrokarbon bileşenlerden dolayı kullanıldıkları çevreye çeşitli zararlı gazlar, zararlı katı atıklar ortaya çıkarırlar. Bunun dışında kömürle çalışan tesislerden elde edilen elektriğin üretiminde yüksek miktarda su kullanılmak zorundadır. (Shahzad, 2012, s.16). Bu da hem çevreyi hem de su varlığını tehdit etmektedir. Bu noktada sürdürülebilir enerji sistemleri çerçevesinde yenilenebilir enerji kaynakları ön plana çıkmaktadır. Özellikle fosil yakıtların neden olduğu çevre kirliliği, petrol, doğalgaz gibi kaynakların uluslararası ticaretteki fiyat dalgalanmaları ve tükenebilir olması gibi durumlar sürdürülebilir enerji politikalarıyla uyumsuzdur. Bu çerçevede güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, jeotermal enerji, hidroelektrik enerjisi, gelgit enerjisi ve biokütle enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynakları dünyanın önünde duran birçok sorun için çözüm niteliği taşımaktadır. Fosil yakıtların neden olduğu küresel ısınmanın önüne geçilmesi ve daha sürdürülebilir bir enerji sisteminin yaratılmasında yeni nesil enerji kaynakları önemlidir. Her ne kadar günümüz enerji toplamında küçük bir bölgede olsa da, alternatif enerji kaynakları, son 30 yıllık dönemde enerji karmasının önemli bir parçası olmayı başarmıştır. Ayrıca kırsal bölgelerde kurularak yeni iş sahalarına izin vererek istihdam sağlayabilmektedir. Küresel anlamda sürekli olarak artan nüfusun ihtiyacı olan enerji talebini karşılamada yenilenebilir enerji kaynakları önem taşımaktadır. (Shahzad, 2012, s.17). 2019 yılında alternatif enerji kaynaklarının toplam enerjiyi karşılamadaki oranı bir önceki yıla göre %0,5'lik bir artış göstererek %5 olmuştur. (BP Statistical Review, 2020, s.7).

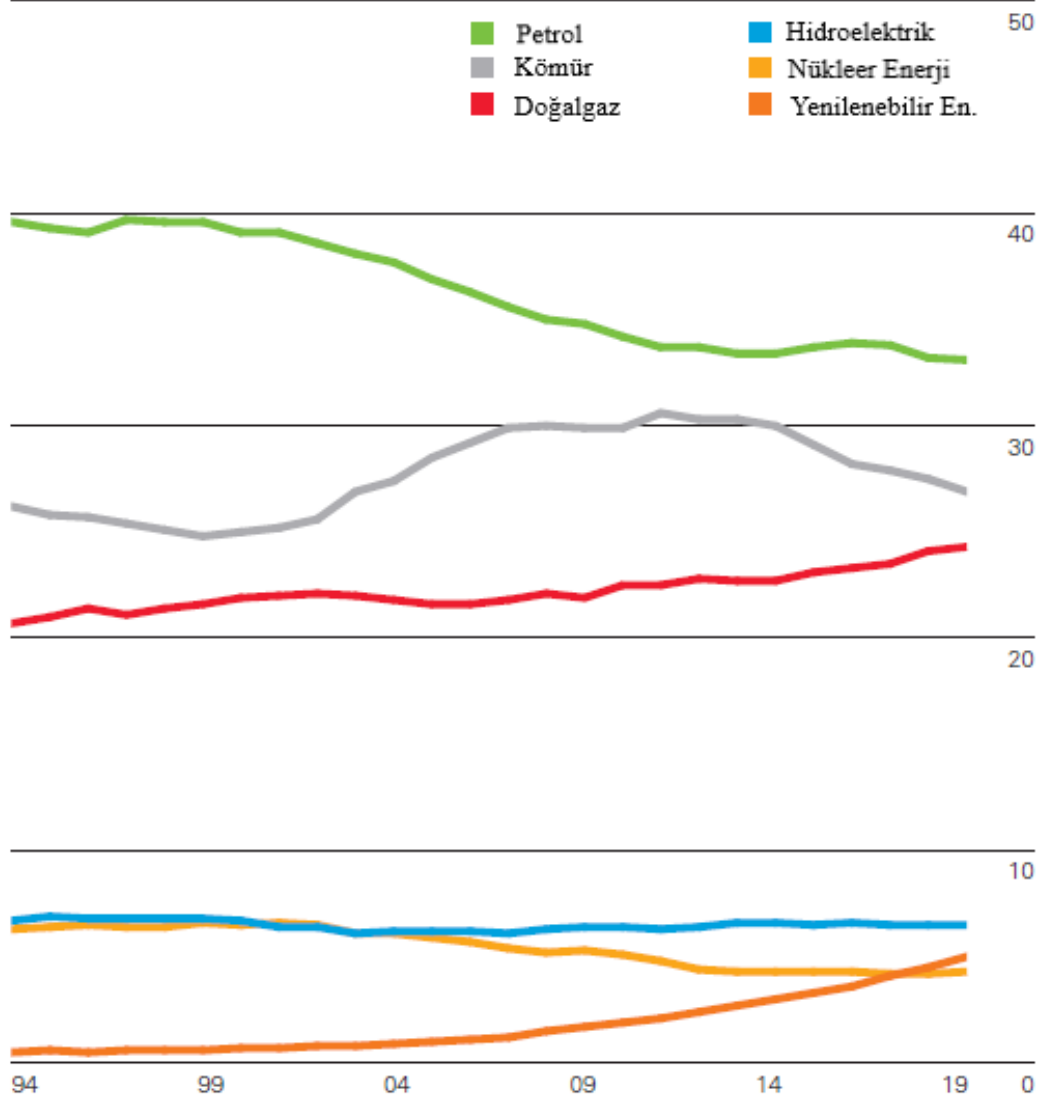
Yenilenebilir enerji kaynakları kullanımı küresel ölçekte hızlı şekilde artmaya devam etmesine karşın özellikle 2019 yılında dünya çapında ortaya çıkan Covid-19 Pandemisi, geleceğe dönük şekilde yapılan planları sektöre uğratmıştır. Pandeminin başlamasından itibaren ortaya çıkan enerji talebinde, yenilenebilir enerji kaynaklarındaki yönelime rağmen bir talep artışı olduğu belirtilebilir. Bu durum özellikle kömürle çalışan elektrik santrallerine olan yönelimin artması demektir. (NS

Energy, 2021). Dünya, yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş sürecinde pandemi dolayısıyla bir sekteye uğradığı belirtilebilir. Fosil yakıtların kullanımı hala önemini korumaktadır. UEA'nın elektrik piyasası raporunda, 2019 ve 2020 yıllarında yenilenebilir enerji kaynak büyümesinin, talep büyümesini aştığı bildirilmesine karşın, artan elektrik talebi sonucu elektrik üretiminde kullanılan fosil yakıt kullanımının da arttırdığı belirtilmiştir. Bu durum, fosil kaynaklarının kullanımı ile üretilen elektrik sürecinde ortaya çıkan emisyon oranında 2021'de %3,5 ve 2022'de %2,5 şeklinde yüksek bir artış olmasına neden olacaktır. (NS Energy, 2021).

UEA'nın Enerji Piyasası ve Güvenliği Direktörü Keisuke Sadamori'ye göre; *“Yenilenebilir enerji kaynakların dünyanın birçok yerinde hızlı şekilde büyümesi oldukça etkileyici bir durum. Ancak 2050'lilere kadar planlanan “sıfır emisyon” politikalarına ulaşma noktasında hala çok yetersiz.”* (NS Energy, 2021).

Kömür ve doğalgaz kullanımı ile üretilen elektrik üretimi sürekli olarak artmaktadır. Bu da fosil yakıtların, yakın gelecekte önemini sürdüreceğini göstermektedir.

Grafik 1. 3: Dünya Enerji Toplamında Enerji Kaynaklarının Oranları

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2020.

1.2.ENERJİ TİCARETİ

Bir ülkenin enerjiye erişebilirliği ile gelişmişlik düzeyi birbiriyle yakından bağlantılı durumlar olmasının yanında her ülkenin enerjiye sahip olma şansı bulunmamaktadır. Günümüzde yenilenebilir enerji kaynaklarının henüz istenilen seviyeye çıkarılamaması nedeniyle fosil yakıtlara olan ihtiyaç devam etmektedir. Ancak fosil yakıtlar konusunda gelişmiş ülkeler yeterli kaynağa sahip değillerdir. Bu nedenle de Avrupa Birliği üyeleri gibi birçok gelişmiş ülkenin üretim faaliyetlerini gerçekleştirmek ve ekonomik büyümeyi devam ettirmek adına her geçen gün artan bir enerji talebi bulunmaktadır. Bu noktada zengin enerji rezervine sahip üretici ülkeler ile pazar olarak nitelendirilebilecek tüketici ülkeler arasında enerji ticareti gerçekleştirilir.

Enerji ticareti, demiryolu, deniz yolu ile tankerler aracılığıyla ve karayolu ile gerçekleştirilebilir. Enerji ticaretine konu olan enerji yoğun bölge ülkeleri ile enerji ithalatı yapan alıcı ülkeler arasında kalan ve enerji akışının sağlandığı bazı geçiş ülkeler de bulunmaktadır. Bu ülkelere transit ülke ya da enerji transit koridoru ülke adı verilir. Petrol veya doğalgaz üreten ülkeler, petrol ve doğalgazı tüketen ülkeler ve boru hattının geçtiği ülkeler olmak üzere 3 partiden oluşur. Bu geçiş bir sözleşme ile transit olma şartlarını ve transit ülkenin geçiş için alacağı ücreti de belirler. (Stevens, 2009, s.1). Enerji transit koridoru olmak için petrol, gaz, elektrik gibi enerji kaynaklarını satıcı ile alıcı arasında ulaştırma sistemlerinin kurulması gereklidir. (Akyener ve Apayaydın, 2016, s.33). Türkiye, konumu sayesinde bu enerji ilişkiler ağında önemli sayılabilecek bir yerdedir. Çevresindeki Hazar Bölgesi ve Ortadoğu Bölgesi gibi dünyanın en zengin fosil enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler ile Avrupa Birliği ülkeleri gibi büyük enerji tüketimine sahip ülkelerin arasında bir enerji köprüsü kurabilecek jeostratejik bir yerde olan Türkiye, enerji transit koridoru potansiyeli olan bir ülkedir. İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Rus petrolünün dünya piyasasına iletimi gerçekleştirilebilirken, enerji nakil için kullanılacak yeterli liman bölgesi olmayan ülkeler için transit boru hatları kullanılabilir. (Açıkkel, 2009, s.61). Transit ülke olma durumu Türkiye'nin AB ile olan ilişkileri üzerinde gelişmeler sağlayabilecek bir önemdedir. Özellikle Çin, Hindistan gibi gelişen büyük güçlerin

artan enerji talepleri ve ABD, AB gibi gelişmiş ülkelerin sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde ihtiyacı olan enerjiye ulaşma çabaları ve bunların yanında fosil yakıtların tükeniyor oluşu transit ülkelerden geçen transit boru hatlarının önemini arttırmaktadır. Türkiye, Hazar Bölgesi ve Ortadoğu Bölgesinde bulunan doğalgaz kaynaklarını boru hatları aracılığıyla AB'ye ileterek AB'nin enerji arz güvenliği sorununa önemli derecede cevap verebilir. (Tagliapietra ve Zachmann, 2017, s.3). Türkiye, bugün sahip olduğu boru hatları ile bir enerji transit ülkesidir. Türkiye toprakları üzerinden Rusya'dan Orta Doğu'ya, Hazar Bölgesinden Avrupa pazarına kadar ulaşabilen hidrokarbon akışı sağlayabilmektedir. Böylece gaz ve petrol taşımacılığında iletici bir rol edinmiştir. (Akyener ve Apayaydın, 2016, s.33). Ayrıca AB'nin enerji altyapılarını destekleme stratejilerinden biri olan Güney Gaz Koridorunun bir parçası olan TANAP (Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı) ve TAP (Trans Adriyatik Boru Hattı) Türkiye'nin enerji transit bir ülke olmasını desteklemektedir. (Kakışım, 2020, ss.267-268).

Harita 1. 1: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı ve Trans Adriyatik Boru Hattı

Kaynak: Socar, 2022.

Ancak transit boru hattı projelerinde hem boru hattının geçtiği transit ülke için hem de diğer aktörler için çeşitli sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Özellikle de transit ülkenin çıkarları geri plana itildiği ve satıcı ve alıcının çıkarlarının maksimize edilerek transit ülkenin makul bir geçiş ücreti alabildiği bir rejim ortaya çıkarıldığı ifade edilmektedir. “Al ya da öde” taahhütleri tarzı sözleşmeler transit ülkeler için büyük alıcı ülkelere göre daha fazla risk teşkil ederek, onları ödeme yükümlülüklerinin altına sokmaktadır. (Açıkel, 2009, s.64). Kara ve deniz taşımacılığı ile yapılan enerji ticareti çeşitli antlaşmalarla düzenlenmişken, 1991 Avrupa Enerji Şartı Deklarasyonunun bir parçası olan Enerji Şartı Sözleşmesi’ne kadar transit taşımacılığa özgü olan diğer faaliyetleri kontrol eden bir antlaşma ya da düzenleme yapılmamıştır. Transit ülkelerin geri plana itildiği bir enerji ticareti rejimi uzun vadede uluslararası ticarete zarar vereceği düşüncesiyle, transit geçiş ile çevre ve güvenlik kapsamını göz önünde bulunduran Avrupa Enerji Şartı Sözleşmesine bağlı “Transit Protocol” ile özel düzenlemeler yapılmıştır. (Açıkel, 2009, s.65). Transit Protokol, güvenli, verimli, kesintisiz transit geçişi sağlarken, transit altyapısının daha verimli hale getirmeyi ve transit altyapısının düzenlenmesini ya da kurulumunu kolaylaştırmayı hedeflemektedir. (International Energy Charter (IEC), 2015).

Transit ülke olmanın yanı sıra enerji ticaretinin gerçekleştiği bir diğer alan ise daha geniş bir ağa sahip olan Enerji Hub ülke olma ya da enerji merkezidir. Enerji Hub ülke olmak, enerji transit koridor olmanın ötesindedir. Petrol ve doğalgaz boru hatlarını, nükleer santralleri, hidroelektrik santralleri ve diğer enerji kaynakları kullanılarak enerji dağıtım mekanizmasını içerir. Ve bunun ötesinde büyük enerji depolama tesislerinin de bulunması gereklidir. Böylece bir küresel bir enerji kesintisi olması durumunda depolanan enerji hem uluslararası pazarda satılabilecek hem de aktörün kendisi kullanabilecektir. Enerji Hub ülke olmanın daha gelişmiş türü olan enerji merkezi ise enerji kaynaklarına sahip olmanın yanı sıra enerji altyapısına ve depolamaya büyük yatırımlar yapılmasını gerektirmektedir. Enerji merkezi, sürdürülebilir bir enerji sistemi yaratarak, enerji piyasasındaki fiyatlandırma ve düzenlemelerle küresel ve bölgesel enerji sektörünü yönlendirme güç ve otoritesine sahiptir. (Akyener ve Apayaydın, 2016, s.33).

Türkiye, 2019-2023 dönemini kapsayan 11. Kalkınma Planı'nda, Türkiye'nin bölgesel ve küresel enerji pozisyonunu güçlendirecek bir enerji politikası geliştirmektedir. (Kakışım, 2020, s.256). Plana göre, enerji arzının sürdürülebilir, sürekli, güvenli, kaliteli ve karşılanabilir maliyetlerle sağlanması enerji politikasının temel amacı olarak belirtilmiştir. Ayrıca plan, nükleer santrallerin kurulumu, doğalgaz arz güvenliğinin ve dağıtım altyapısının artırılması, yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırımların artırılması gibi altyapı ve kaynak çeşitlendirmesi yönünde gelişmeleri de içermektedir. Enerjide üretici ve tüketici bölgeler arasında olan Türkiye'nin jeostratejik konumunun etkin şekilde kullanılması ile etkin bir enerji ticaret merkezi olması ifade edilmiştir. (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019, ss.118-121). Buna göre, Türkiye, enerji transit koridoru olmanın ötesine geçerek bir enerji ticaret merkezine dönüşmeyi planlamaktadır. Ancak bunun için gerekli olan enerji kaynak çeşitliliğine sahip olabileceği arz güvenliğine ve ayrıca depolama, iletim ve dağıtım gibi altyapı gücüne sahip olması gerekmektedir. Türkiye'nin mevcut enerji altyapısı şuan için enerji merkezi olmaktan uzaktır. Öncelikle enerji arz kaynaklarının artırılması açısından İran'a yapılan ambargonun kalkmış olması, Ortadoğu ve Hazar bölgesindeki politik istikrarın sağlanması, Irak'taki siyasi ve ekonomik kargaşanın çözümlenmiş olması, terörizmin çözümlenmesi ve bu ülkelerle birlikte büyük bir altyapı yatırımının gerçekleşmesi gerekmektedir. (Akyener ve Apayaydın, 2016, ss.35-36).

1.3.ENERJİ GÜVENLİĞİ

Enerji güvenliği, uzun yıllardır tartışılan ve herkesin üzerinde birleştiği kapsamlı bir tanımlamanın olmadığı bir kavramdır. Her ne kadar insanlığın ortaya çıkmasından itibaren var olmuş olsa da, enerji güvenliği kavramı özellikle son yüzyıl içinde üzerinde durulan ve net bir şekilde açıklanmaya çalışılan bir ifade haline almıştır. Kavramın öneminin arkasında politikaların ve devlet davranışlarının etkileyebilme gücü yer almaktadır. (Azzuni ve Breyer, 2018, s.1). Günümüzde enerjinin toplumsal yapının her köşesine girdiği düşünüldüğünde politikacıların bu kritik kavramı öncelikle kaçınılmazdır. Ancak bu noktada önemli bir durum olarak enerji güvenliğinin ne seviyede sağlanması gerektiği durumu ortaya çıkmaktadır. Aksi takdirde gereğinden fazla üzerine düşülecek bir durum olarak enerji güvenliği, aşırı yatırımla sonuçlanarak, daha uygun bir alanda kullanılacak kaynakların yerinde kullanılmamasına neden olabilir. Bu sebeple enerji güvenliği konusunda uygun düzenlemelerin yapılabilmesi adına, kavram öncelikli olarak açık şekilde tanımlanmalıdır. (Azzuni ve Breyer, 2018, s.2). Geleneksel olarak enerji güvenliği tanımı kısa ve özdür: uygun fiyatlar ile yeterli miktarda enerjinin tedarik edilebilmesi. (Yergin, 2011, s.268). Arz, talep ve ulaşım üçgeninde genel hatları verilebilecek olan kavram, arama, çıkarma, geliştirme, üretme, uygun altyapının sağlanması ve tüketim şeklinde özetlenebilir. Ancak özellikle de 20. yy'ın başından itibaren uluslararası sistemde meydana gelen ve sistemi dönüşüme uğratan olaylar, enerji güvenliğinin tanımının da zaman içinde dönüşmesine, kavramın ulusal güvenlik boyutuna gelmesine neden olmuştur. Bu olayları 1960'larda ABD'de başkan Kennedy'nin on yıl içinde aya insan gönderme söylemine gönderme yapan Nixon'ın enerji bağımsızlığını yedi yıl içinde sağlayacağını iddia etmesi ancak yaşanan gelişmeler sonucunda aya insan göndermenin enerjiyi bağımsızlaştırmaktan daha kolay olduğunu göstermesiyle özetlenebilir. Zira başkan Nixon'ın iddia ettiği dönemden sonra geçen kırk yılda ABD'nin petrole olan ithal bağımlılığı artmıştır. (Yergin, 2011, s.270). Daha önce bahsedildiği gibi 1910'lu yıllarda Churchill'in İngiltere'nin sahip olduğu kömürden, sahip olunmayan ve daha da önemlisi güvenliği tartışılacak olan bir

kaynaktan gelen petrole geçişi uluslararası sistemdeki enerji güvenliği tartışmalarının başlangıcı sayılmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Batı bloğu ülkelerinin savaşın etkilerini silmek için girdikleri üretim süreci enerji tüketiminin hızlanmasına yol açmıştır. 1960'tan 1970'li yılların ilk bölümüne kadar dünya ekonomisi hızla büyümüş, uluslararası ticaretin gelişmesiyle özellikle petrol özelinde enerji ihtiyacı hızla artmıştır. (Çelikpala, 2014, s.79). Bu dönemde artan enerji tüketimi sonucu enerji talebindeki artış enerji pazarının büyümesine neden olmuştur. Bu aktif pazar durumunu kullanan enerji şirketleri elde ettikleri koşulları kullanarak büyümüşler ve ciddi karlar elde etmişlerdir. Ancak 1970'lere doğru uzanan dönemde petrol üreten ülkeler, Yedi Kız Kardeş (Seven Sisters) olarak nitelendirilen büyük petrol şirketlerine karşı 1960 yılında OPEC adlı örgütü kurarak bir dayanışmaya gitmiştir. OPEC, enerji şirketlerinin tek taraflı fiyat indirimlerinin önüne geçmek ve fiyat belirleme gibi konularda üretici ülkelere danışarak hareket etmelerini sağlamak amacıyla kurulmuştur. (OPEC, 2021).

1970'li yıllar enerji güvenliği kavramının bugünkü haline dönüşmeye başladığı yıllar olarak kabul edilmektedir. Artan enerji talebi dolayısıyla özellikle üretici batı ülkelerinin enerji üzerindeki artan ilgisi, tedarikçi ülkelerde ise özellikle Ortadoğu'daki kaynaklarda meydana gelen enerjinin millileştirilmesi gibi durumlar enerji sektöründe hareketliğin başlamasını sağlamıştır. 1967 yılında meydana gelen Arap-İsrail Savaşı ve sonrasında Arapların kurduğu ittifak enerjiyi bir silah olarak kullanmış ve 1973 Petrol Krizi olarak nitelendirilen dönem ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda 1973-1974'lü yıllarda petrol fiyatlarında meydana gelen aşırı artış ile küresel ekonomi büyük bir durgunluğa girmiştir. (Çelikpala, 2014, s.81). Bu dönemde Avrupa Birliği üye ülkelerinin petrol, kömür ve doğalgaz gibi ithal enerji kaynaklarına olan bağımlılığı yaklaşık %53'lük bir noktadaydı. (Dinç, 2020, s.216). Bu durum Avrupa'nın enerji güvenliğini öncelemesini ve politikalar geliştirmesini sağlamıştır. Enerji krizi sonucu büyük bir şoka giren büyük üretici ülkelerin dâhil olduğu OECD, enerji güvenliği konusunu gündemine alarak gelecekte meydana gelebilecek arz kesintisi durumlarını önlemek amacıyla Uluslararası Enerji Ajansı (UEA)'nı kurmuştur. UEA, 1974'te kurulduğunda öncelikli amacı petrol arz kesintisi

durumlarına kolektif olarak yanıt vermektir. (IEA, 2021). Ancak küresel ekonomi ve enerji sisteminde meydana gelen dönüşümler ve sınırlı olan doğal kaynakların tüketimindeki artış enerji güvenliği kavramının dönüşmesini sağlarken UEA'nın amaç kapsamını da genişletmiştir. Bu noktaları da kapsayarak, UEA, tüm enerji türlerini ve teknolojilerini içerecek şekilde enerji güvenliğini tanımlamıştır: güvenli, uygun fiyatlar altında ve sürdürülebilir bir enerjinin sağlanması. (IEA, 2021). Endüstrileşmiş ülkeler tarafından kurulan UEA'nın başlıca görevleri, ABD Stratejik Petrol Rezervi'nin dâhil olduğu stratejik petrol stokları, enerji piyasasının ve enerji tedarikçilerinin izlenmesi ve analiz edilmesi ve acil durumlarda stoklarda bulunan kaynakların üye ülkelerce paylaşımını koordine etmektir. (Yergin, 2006, s.75). İleride meydana gelebilecek olan arz kesintilerine ve petrol ihracatçısı ülkelerin "petrol silahına" tekrar başvurmalarına karşın UEA caydırıcı bir güç olarak, genişletilen kapsamıyla bugüne kadarki enerji güvenliği kavramının temeli olmaya devam etmektedir. (Yergin, 2011, s.272).

Enerji Güvenliği, 1973'te meydana gelen enerji krizinin ardından bir süre gündemden düşmüş, enerji güvenliği boyutları dar anlamıyla ele alınmıştır. Enerji arzının sağlanması temelinde olan bu dar kapsam, 1990'lı yıllarda özellikle Soğuk Savaş'ın bitmesi, küreselleşmenin ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin artması nedeniyle yeni pazarların oluşması ve Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler, Asya'da gelişmekte olan ekonomilerde meydana gelen kriz gibi durumlar neticesinde daha geniş bir perspektifte tartışılmaya başlanmıştır. (Çelikpala, 2014, s.81). Bugünkü enerji güvenliği kavramının kapsamı, 20. Yüzyılın sonları ve 21. Yüzyılın başlarında meydana gelen olaylar şekillendirilmiştir. Bu kapsam, sadece enerjinin arzının önemsendiği ve enerji güvenliğinin enerji arzı sağlamakla eşdeğer olduğunun düşünüldüğü ilk dönem tartışmalarını bitirerek, çeşitlendirme, teknoloji, altyapı, ulaşım ve çevre gibi birçok yeni boyutun tartışıldığı bir kavram halini almıştır.

Enerji güvenliği, sürdürülebilirlik, rekabet ve arzın güvenliğinin sağlanması olarak belirtilen kısa tanımdan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Kavram, iç eylemler kadar dış eylemleri de içine alarak oluşturulması gereken çok boyutlu bir özellik taşımaktadır. (Baumann, 2008, s.4). Churchill'den sonra enerji güvenliğinin temel kavramı çeşitlendirme olmuştur. Ancak küresel ticarete meydana gelen hızlı

dönüşüm, enerjinin tedarik zincirindeki kırılmalıklar, terörizm ve dünya ekonomilerine yeni katılan büyük ekonomiler enerji güvenliğine yeni anlamlar katmıştır. (Yergin, 2006, s.70). Dönemsel ihtiyaçlara göre şekillendirilmiş olan tanımlar genel itibariyle açıklamaya çalışsa da, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, altyapısı, enerji üzerindeki politikaları, kaynak zengini ya da fakiri oluşu, kaynağa yakınlığı gibi birçok durum enerji güvenliği tanımını her ülke için farklı hale getirmektedir.

1.3.1. Enerji Güvenliği Boyutları ve Parametreleri

Enerji güvenliği kavramı, yukarıda da belirtildiği gibi, ortaya çıkışından itibaren çeşitli tanımlamalar yapılmış olsa da, üzerinde birleşilen bir tanımın olmadığı görülmektedir. Enerjinin bir kavram olarak ifadesi, Avrupa ülkeleri ve ABD gibi üretimi güçlü olan ülkeler tarafından yoğun şekilde kullanıldığı 1970’li yıllardan 1990’lı yıllara kadar kesintisiz tedarik ve fiyatın karşılanabilir olması iken, bu kavram, özellikle iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin getirdiği artan ticaret ve dolayısıyla küreselleşme sonrasında dönüşmüştür. Bu dönüşüm enerji güvenliği boyut ve parametrelerini de değiştirmiştir. Daniel Yergin’e göre enerji güvenliği boyut ve parametreleri belirtilmeli ve daha fazla boyut ve parametreyi içerecek şekilde genişletilmelidir, çünkü enerji güvenliği çabaları homojen bir kavram değil, heterojen bir kavramdır. (Azzuni ve Breyer, 2018, s.5). Yani hem günümüz perspektifinde enerji güvenliği 1970’lerin enerji güvenlik algısından farklıdır hem de artan ekonomik ilişkilerle meydana gelen ticaret, daha fazla aktörün sisteme dâhil olmasını sağlamış ve enerjiye sahip olan olmayan birçok ülke enerjinin ticaretinin tarafları olmuştur.

Enerji güvenliği boyut ve parametreleri belirlenirken, her boyut ve parametre teker teker incelenmeli, bu boyut ve parametrelerin enerji güvenliği ile olan ilişkisi ifade edilmeli ve her boyuta gelebilecek tehditler ortaya çıkarılmalıdır. Bu kısımda enerji güvenliği noktasında karşılaşılabilecek en önemli boyut ve parametrelere değinilecektir.

1.3.1.1. Mevcudiyet (Availability)

Enerji güvenliğinin mevcudiyet boyutu en kritik boyutlarından biridir. Bu boyut, özellikle enerji ticaretinde arz talep ilişkisi içerisinde talep boyutunu ortaya çıkarır. Kaynağın talep edilmesi durumunda var olup olmamasıyla ilişkilidir. (Çelikpala, 2014, s.85).

Mevcudiyet boyutunun üç parametresinden söz edilebilir; (Azzuni ve Breyer, 2018, s.6).

- Enerji kaynağının mevcudiyeti,
- Kaynakların servise dönüştürülebilmesi için gerekli transfer sistemlerinin mevcudiyeti,
- Son tüketicinin mevcudiyeti.

İlk parametre, yani enerji kaynağının var olması durumu enerji güvenliği kavramının var olmasıyla paralellik taşımaktadır. Yani enerjinin var olması durumunda bir enerji güvenliğinden bahsedilebilir. Eğer enerji kaynakları var olmazsa, herhangi bir enerji sisteminden bahsedilemez. (Azzuni ve Breyer, 2018, s.6). Buradaki mevcudiyet durumu, kaynağın var olup olmamasıyla alakalıdır. (Hatipoğlu, 2019, s.2). Petrol ve doğalgaz gibi fosil enerji kaynaklarının tükenmekte olduğu bilinmektedir. Diğer yandan, tükenmekte olan enerji kaynaklarına ek olarak enerji üretiminde kullanılabilecek başka kaynaklar da mevcuttur. Yenilenebilir kaynaklar bunun en önemli örneklerindedir. Fosil yakıtların tükenecek oluşu ve artan dünya nüfusu ve enerji talebi karşısında yenilebilir enerji kaynaklarını oldukça önemli bir konuma yerleştirir. Güneş, rüzgâr, hidrokinetik gibi yenilebilir enerji kaynakları her ne kadar limitsiz kaynaklar olduğu belirtilse de dünyanın dönüşü, gece gündüz oluşumu vb. gibi birçok diğer değişkenden etkilenmektedir. (Hatipoğlu, 2019, s.2).

Bununla beraber enerji güvenliğinin en kırılgan noktalarından biri de mevcudiyet boyutunun ikinci parametresi olan ve enerji güvenliği konusunda en fazla endişenin bulunduğu transfer sistemlerinin varlığıdır. (Azzuni ve Breyer, 2018, s.7). Hem enerji üretici ülkeler hem de tüketiciler için önemli olan enerji altyapıları, enerji sistemlerinin ve dolayısıyla enerji güvenliğinin en kırılgan kısmını ifade etmektedir.

1970'li yıllarda yapılan enerji güvenliği tanımlarının en önemli maddesi, enerjinin tedarik edilebiliyor oluşudur. O yıllardan günümüze kadar geçen süreçte, enerji altyapısının önemi azalmamış, aksine artmıştır. Enerjinin üreticiden tüketiciye aktarımı sırasında meydana gelen aksamalar, kaynağın güvenilirliğini ve güvenliğini olumsuz yönde etkileyebilir. Bu noktadan bakıldığında enerjinin sorunsuz şekilde transfer edilmesi için kritik enerji altyapısının kurulması enerji güvenliği anlamına gelmekte ve bu altyapının korunması enerji güvenliğinin en önemli konusu haline getirmektedir. (Çelikpala, 2014, s.86).

Mevcudiyet boyutunun son parametresi ise son tüketicinin bulunması durumudur. (Azzuni ve Breyer, 2018, s.6). Artan dünya nüfusu, gelecekte daha fazla insanın enerji talebi olacağını göstermektedir. Enerji talebi, hane halkı kullanımı ve endüstriyel kullanım olarak farklı sektörlerde farklı boyutlarda kullanılmaktadır.

1.3.1.2. Çeşitlilik (Diversity)

Enerji güvenliğinin önemli boyutlarından bir diğeri de enerjinin çeşitlendirilmesidir. Çeşitlendirmenin ilk örneklerinden birini yukarıda da bahsedildiği üzere gemilerini kömürden petrole dayalı hale getiren Winston Churchill komutasındaki İngiliz donanması gerçekleştirmiştir. Talep kısmı için birçok farklı kaynaktan, farklı tedarikçilerden yapılabilen çeşitlendirme, en güvenli enerji sistemlerinin kurulmasına olanak vermekteyken, arz kısmında ise farklı alıcıların olduğu bir çeşitlendirme yolu enerji güvenliğini arttırmaktadır.

Parametreleri;

- Kaynağın çeşitlendirilmesi,
- Üretici ve tüketici arasındaki transfer sistemlerinin çeşitlendirilmesi,
- Tüketicinin çeşitlendirilmesi (Azzuni ve Breyer, 2018, ss.7-8).

Kaynak çeşitlendirmesi noktasında birkaç farklı durum bulunur. Bu durumlardan ilki, enerji kaynağının çeşitlendirilmesi olarak verilebilir. Eğer ülkenin enerji sistemi sadece petrole dayalıysa enerji güvenliği, enerji sistemi petrol ve doğalgaz çeşitlendirmesi yapmış başka bir ülkeye göre daha az güvenli olacaktır. (Azzuni ve Breyer, 2018, s.8). Bir diğer parametre ise bağımlılık konusuyula ilişkilidir. Buna göre, bir ülkenin yalnızca tek bir enerji üretici ülkeye bağımlılığı bulunuyorsa, o bağımlı ülkenin enerji güvenliği düşük olduğu belirtilebilir. Burada Avrupa Birliği ülkelerinin Rusya'ya olan doğalgaz bağımlılığı örnek olarak verilebilir. Doğalgaza, her ne kadar heterojen de olsa, yüksek oranda bağımlılıkları bulunan AB üye ülkeleri, doğalgaz ithalatlarının büyük kısmında Rusya'ya bağımlıdırlar. Bu da AB üye ülkelerini doğalgaz konusunda kaynak ülkeye karşı kırılganlaştırmaktadır. Bir diğer çeşitlendirme parametresi ise, teknolojik çeşitlendirmedir. Buna göre, enerjinin sadece fosil yakıtlardan değil de yenilenebilir enerji teknolojilerinden de sağlayabilen enerji sistemleri daha güvenli olacaktır. (Azzuni ve Breyer, 2018, s.8).

Çeşitlendirmenin bir diğer parametresi ise son kullanıcı türüdür. Enerji üretici ülkeler için düşünüldüğünde hane halkı kullanımının yanında endüstriyel, ticari, askeri gibi alıcılara yönlendirilen sistemler, tek bir alıcıya yönlendirilene göre daha güvenli olacaktır. (Azzuni ve Breyer, 2018, s.8).

1.3.1.3. Maliyet (Cost)

Enerji güvenliğinin maliyet boyutu, enerji sistemlerinin karşılanabilirliği ile ilgilidir. Buna göre ilk parametre, enerji güvenliği ve enerji fiyat ilişkisidir. (Azzuni ve Breyer, 2018, s.9). Enerji, hane halkı gibi politikacıların politika yaparken göz ardı edemeyeceği bir kesimi ilgilendirirken, endüstriyel kullanım ve askeri savunma gibi konularda da önemli bir konumdadır. Bu sebeple enerji, bir güvenlik meselesi halini alabilmektedir. Enerjinin bu denli önemli oluşu, fiyat istikrarının varlığını kaçınılmaz bir hale sokarak, ani fiyat dalgalanmalarının, enerji sistemlerini devre dışı bırakması gibi durumları enerji güvenliğinin en önemli konuları arasına sokmaktadır. (Hatipoğlu, 2019, s.4). 1970'lerde meydana gelen krizler, ani fiyat artışlarına neden olmuş ve

uluslararası enerji ticareti ve kamunun zarar görmesine neden olmuştur. Bu durum enerji ithal bağımlı olan ülkeler için diğer sektörlerin de sıkıntı yaşamasına ve küresel bir ekonomik daralma yaşamasına yol açabilmektedir.

Enerji fiyatları konusu, enerji ithal bağımlı ülkeler ve enerji ihracatı yapan ülkeler için farklı anlamlar taşıyabilmektedir. (Hatipoğlu, 2019, s.4). Enerjinin yüksek fiyatlardan satılması alıcı ülkeler için sorun teşkil edebilirken, enerjinin ucuz oluşu da enerji ihracatı yaparak gelir elde eden ülkelerin ekonomik sistemlerinde sorunlar yaratabilir. (Hatipoğlu, 2019, s.5). Emre Hatipoğlu'na göre; "Çeşitli raporlar, petrol ihracatçısı olan Ortadoğu ülkelerinin bütçelerini dengeleyebilmeleri açısından petrol fiyatlarının varil başına en az 50 ila 85 dolar olması gerektiği belirtilmektedir." (Hatipoğlu, 2019, s.5). Ayrıca enerjinin ucuz oluşu sebepli olarak, enerji sistemlerine yapılacak yatırımların yapılmaması sonucu gelecek için sorunlar meydana gelebilir. Buna karşıt olarak da enerji fiyatlarının yüksek oluşu, çeşitlendirme meydana getirebilir. Ülkeler yeni ve görece ucuz kaynak arayışına girerek, özellikle yenilebilir enerji teknolojilerine yatırımlar sağlayabilirler.

Bir diğer parametre ise, tedarik zincirinde meydana gelen kesintilerin enerji güvenliği noktasındaki maliyetidir. Bir diğer deyişle, sağlıklı çalışan bir enerji sisteminde meydana gelebilecek olan herhangi bir kesintinin, bu enerji sistemine ve doğrudan enerji güvenliğine ne kadar patlayacağıdır. Bu kesintilerin sıklığı, enerji güvenliği ile ters orantılıdır. (Azzuni ve Breyer, 2018, s.9). Yani ne kadar sık enerji kesintisi meydana geliyorsa, enerji güvenliği o denli az olacaktır.

Maliyet boyutunun son parametresi ise, enerji sistemlerinin daha güvenli olması için ne kadar harcama yapıldığıdır. Daha net ifadesiyle, enerji sistemlerine ne kadar ödendi ve bu harcamadan ne kadar fayda sağlandı noktasındaki ilişkidir. Bu durumlara örnek olarak, altyapı maliyeti, enerji sistemlerinin çeşitlendirilmesinin maliyeti gibi durumlar verilebilir. (Azzuni ve Breyer, 2018, s.10).

2. TEORİK ÇERÇEVE: KARŞILIKLI BAĞIMLILIK TEORİSİ

2.1. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK TEORİSİ

II. Dünya savaşı sonrasında yıkılan Avrupa ve uluslararası sistem farklı ideolojilerin güç mücadelesi yaptığı bir yer haline almıştır. Savaş sonrasında dünya uluslararası düzeni Batı ve Doğu Blok şeklinde ayrılmıştır. Burada bu ayrılık, farklı ideolojilerin temsil edildiği ve sıcak temaslardan ziyade uzaktan misilleme şeklinde yapılan ve gücün elde edilmeye çalışıldığı bir dönemi yani “Soğuk Savaş” dönemini meydana getirmiştir. Soğuk Savaş döneminde uluslararası ilişkiler düzeninde etkin olan fikirler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında sistemi ele geçiren ve güç, caydırıcılık, savaş gibi realist perspektife yakın olan düşünürlere ait fikirlerdir. Bu dönemin temelinde uluslararası sistem, Soğuk Savaş’ında getirdiği kapalılıkla gücü elinde bulundurmanın, güç kullanmanın ve ekonominin güç toplamak – askeri olarak gelişim anlamında- için bir araç olduğunun ifade edildiği bir sistem olarak görülmektedir. İki dünya savaşı ve iki savaş arası dönemde ortak güvenliğin iflas etmesi sonucu liberal kuramlar geri plana düşmüştür. (Nye ve Welch, 2017, s.94). Liberalizmin savunduğu işbirliğine dayalı uluslararası kurumların gözden düşmesi, devletlerarası işbirliğinin dünya savaşlarını engelleyememesi sonucu hızlanmıştır. Bu durum realist perspektifin uluslararası sistemde ön planda kalmasını sağlamıştır. Savaş sonrası önce realizm ve ardından dönüşen küresel sisteme uygun olarak türevi neorealizm devletlerin uluslararası sistemdeki en önemli aktör olduklarını öne sürmüşlerdir. Realist gelenekte devlet yönetiminin anahtar rehberi olarak “ulusal çıkar” kaygısı ön planda yer almaktadır. (Heywood, 2014, s.90). Klasik realistler, ekonominin, devletlerin ulusal çıkarlarına katkı veren birer araç olduklarını ve sadece gücü, yani askeri gücü finanse etmek amacıyla kullanılabileceğini ileri sürmüşlerdir. Onlara karşı olarak neorealistler her ne kadar politikayı ekonominin önüne koysalar da, gücün sadece askeri güçten ibaret olmadığını, ayrıca devletlerin ekonomik güçlerinin de önemine değinmişlerdir. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD, AB, Japonya gibi süper ekonomiler arasında ortaya çıkan rekabet ortamı, realist perspektifin ortaya koyduğu konular arası

hıyerarşıyı sarsmıştır. Önceden yüksek politika ve düşük politika şeklinde ayrımlı yapılabılen konular gözden geçirilmeye başlanmıştır. (Ateş ve Gökmen, 2013, s.56).

ABD'nin liderliğinde ve diğer ekonomik güçlerin (Kanada, Japonya ve Batı Avrupa) ekonomik, politik ve ideolojik nedenlere bağlı olan işbirliği ile oluşan ittifak, liberal perspektifi izleyen bir dünya ekonomisini takip etmişlerdir. (Gilpin, 2001, s.86). 1970'li yıllara gelindiğinde özellikle Doğu ve Batı blokları arasında anlaşma belirtilerini ortaya çıkaracak nedenlerin oluşması sonucunda Soğuk Savaş'ın neden olduğu askeri gerilim azalmıştır. (Al, 2015, s.145). Savaşların ardından geçen süreçte ekonomik olarak gelişen devletler, realist perspektifin sınırlı alanından, sadece gücü elde etmeyi amaçlayarak uluslararası sistemde sadece öz çıkarlarını ön plana alan anlayışa alternatifler aramaya başlamışlardır. Bu noktada ekonominin de en az politika kadar önemli bir belirleyici olduğunu ileri süren Uluslararası Ekonomi Politik, işbirliğini ve ticareti önemseyen bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Devletlerin sadece içi boş bir güç ve güvenlik peşinde olamayacakları, aslında siyasal çabaların ekonomik gerekçelerinin bulunduğu, aynı şekilde ekonomik girişimlerin de siyasal yansımalarının olabileceği yolundaki düşünceler zamanla devletlerin salt siyasal aktör olduğu yönündeki realist kabulü sarsmıştır. (Ateş ve Gökmen, 2013, s.47). Uluslararası Ekonomi Politik'in liberal söylemi 1970'li yıllarda sesini yükseltmiştir. Birçok ekonomist ve birçok politikacı, uluslararası ekonominin uluslararası politika üzerinde pozitif etkisi olduğu şeklinde inançlara sahiptir. Uluslararası ekonomi, onlara göre, devletlerin kendilerinin yönettiği ortak çıkarlar ve karşılıklı bağımlılık üzerinde yeni ağlar yarattığını iddia etmişlerdir. (Gilpin, 2001, s.81). Bu söylem içindeki ilk çalışmalardan biri 1970 yılında İngiliz Okulu'nda öne çıkan Susan Strange tarafından yapılmıştır. Susan Strange, uluslararası ekonomik ve siyasi sistemin bir dönüşümden geğtiğini belirtmiş ve ekonomistlerin siyasi argümanları ve siyasetçilerin de ekonomik dengeleri göz ardı ettiklerini belirtmiştir. (Al, 2015, s.146). Strange'in "Mutual Neglect" yani "Karşılıklı Görmezden Geliş" adını verdiği manifestosu, fikirlerini savunduğu modern yaklaşımının ilk adımıdır. (Cohen, 2008, s.47). Bu ihmallerin uluslararası sistemin mevcut durumunun açıklanmasında sorunlara yol ağtığı ve küresel sistemin açıklanamaması yeni fikirlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Susan Strange'e göre "güç" uluslararası sistemin merkezinde yer almaktadır ve iki türlü güç

vardır; İlişkisel güç ve yapısal güç. İlişkisel güç, A ülkesinin B ülkesine normal şartlarda yapmayacağı şeyi yaptırma gücüdür. Diğer taraftan yapısal güç, A, B ve diğer tüm aktörlerin bir arada bulunduğu karmaşık durumu ifade eden güç biçimidir ve Strange'e göre uluslararası ekonomide uygulanan güç, bu güçtür. Ve yapısal güç, güvenlik, üretim, finans ve bilgi olmak üzere dört anahtar kelime ile tanımlanabilir. (Cohen, 2008, s.51). Uluslararası Ekonomi Politik'in realist yaklaşımında devletin uluslararası sistemdeki asıl ve tek aktör olduğu ifadesi küresel sistemdeki ekonomik ilişkilerin artışıyla karmaşık bir hal almıştır. PIER Okulu (Politics of International Economic Relations)'na göre sistemin ana aktörü olan devletlerin, piyasaların daha iyi çalışabilmesi için rolünü devam ettirmesi gerektiği taraftarıydılar, çünkü piyasalar ancak istikrarı sağlanmış ve iyi kontrol edilebilen bir siyasi ortamda çalışabilirdi. (Ateş ve Gökmen, 2013, s.55). Ancak Strange'e göre dünya siyaseti üzerine hazırlanan geleneksel çalışmalar eskidi, sınırlılıkları vardı ve zamanı geçmişti. Strange, güç, ekonomi, bölgeselcilik, nüfus, silahlı kuvvetler gibi daha somut kaynaklarla açıklamıştır. (Cohen, 2008, s.51). Ancak Strange'in savunduğu ilişkisel ve yapısal güç arasındaki ayrım tamamen yeni kavramlar değildi. Karşılıklı bağımlılık hakkındaki liberal teoriler, ticaret ve ekonomik ilişkilerle ilgili fikirlere dayanmaktadır. Bu tür düşünceler David Ricardo'nun klasik iktisat ve "Manchester Liberalleri" olarak anılan Richard Cobden ve John Bright'ın fikirleri temelinde 19. Yüzyıl'da ticari liberalizmin doğuşuna kadar götürülebilir. Ticari liberalizmin ana teması olan serbest ticaret, üretmeye en uygun olunan durumun David Ricardo'nun önderi olduğu "karşılaştırmalı üstünlük"e sahip olunan mal ve hizmetlerin üretiminde uzmanlaşma olanağının sağlanmasının ekonomik yararlarının olacağı yönündedir. Bu şekilde, her ülke uzmanlaştığı ürünü satacak ve üretmediği, yani karşılaştırmalı olarak üstün olmadığı ürünü ithal ederek uluslararası ticaret ağları kurulacaktır. Böylece serbest ticaret, devletleri, uluslararası çatışma maliyetlerini savaşı düşünmeyi imkansızlaştıracak bir ekonomik karşılıklı bağımlılık sağlayarak, barış ortamı sağlanacaktır. (Heywood, 2014, s.95).

Robert Keohane ve Joseph Nye'nin "Güç ve Karşılıklı Bağımlılık" adını taşıyan yapıtlarında ekonomik ilişkilerde bir güç kaynağı olarak asimetrik karşılıklı bağımlılık üzerine düşmüşler ve ikili ilişkilerdeki kırılğanlıklar ve hassasiyetin iki

boyutunu vurgulamışlardır. (Cohen, 2008, s.51). Keohane ve Nye’ın literetüre kazandırdıkları karşılıklı bağımlılık teorisi, takip eden dönemde sistemde yaşanan belirgin değişikliklerin de etkisiyle farklılaşmış ve dönüşüm geçirmiştir. (Gürkaynak ve Yalçiner, 2009, s.75).

Keohane ve Nye’ın ileri sürdüğü “Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık teorisi” temelinde, realist perspektifin öne sürdüğü uluslararası sistem merkezinde güvenlik ve askeri güç fikirlerinin yer aldığı, bunun yanı sıra devleti uluslararası sistemin tek aktörü olarak gören anlayışa karşı uluslararası sistem kapsamında farklı konuların da bulunduğu üzerinedir. Karmaşık karşılıklı bağımlılık, modern dünyadaki halk ve hükümetlerin başka yerlerdeki olaylardan ve diğer ülkelerdeki emsal hareketlerden etkilenme derecesini ifade etmektedir. Ayrıca karmaşık karşılıklı bağımlılık kavramı, yalnızca ekonomik alanla sınırlandırılmaz, küreselleşmenin gelişimiyle birlikte iklim değişikliği, kalkınma, insan hakları gibi birçok farklı alanda etkinlik sağlar. (Heywood, 2014, s.96). Daha önce belirtildiği gibi karşılıklı bağımlılık kavramı ile artık eski ve güncel uluslararası düzeni açıklamakta zorluk çeken realist perspektifin ileri sürdüğü konular arası hiyerarşi görünürlüğünü yitirmiştir. Realizmin öne sürdüğü “Yüksek politika – Düşük politika” kavramları arası hiyerarşinin günümüz koşullarına adapte edilemediği ve özellikle enerji güvenliği çerçevesinde ele alınabilecek çevre, iklim değişikliği gibi realizmin düşük politika olarak ifade ettiği konular günümüzde önemliliğini arttırmıştır.

2.1.1. Karşılıklı Bağımlılık Kavramı ve Özellikleri

Liberal söylemin ileri sürdüğü ve uluslararası sistemin işbirliği ve ticaretle çatışmanın engellenebileceğini varsayımına verilebilecek cevaplardan belki de en önemlisi karşılıklı bağımlılık kavramıdır. Karşılıklı bağımlılık kavramı en basit tanımıyla müşterek bağımlılığı ifade etmektedir. Uluslararası sistemdeki karşılıklı bağımlılık, ülkeler arası ya da farklı ülkelerdeki diğer aktörler arası ilişkilerin biçimlendirdiği koşulları ifade etmektedir. Yani karşılıklı bağımlılık; aktörler arasında çok sayıda bulunan etkileşim kanalının yarattığı bağlantı ve ilişkilerin, konular

arasında bir hiyerarşi olmayan uluslararası sistemde meydana getirdiği karmaşık yapılarının bütünüdür. Bu ilişkiler, sınırları aşan para akışı, ticaret ürünlerinin akışı, insanlar ve mesajlar gibi uluslararası işlemlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadırlar. (Keohane and Nye, 2011, s.7). Karşılıklı bağımlılığın olduğu bir ikili ilişkide aktörler arası meydana gelebilecek olumsuzluklar, karşılıklı bağımlılığı meydana getiren her iki unsura da bir takım sonuçları doğurması karşılıklı bağımlılık sürecinin doğasının gereğidir. Bu durumda aktörlerden ilki (a) ve diğeri (b) arasında bir gereksinim farklılığı oluşacaktır ki bu da daha az gereksinime ihtiyaç duyan aktör için diğeri üzerinde pazarlık gücünü ifade eder. Dolayısıyla karşılıklı bağımlılık noktasında bir asimetriden söz edilebilir. Yani iki aktör arasında meydana gelen ilişki sonucu bir aktör diğere göre daha bağımlıdır. Ancak iki aktör arasındaki ilişkilerde bir karşılıklı bağımlılıktan söz edilebilmesi için bu ilişkinin her iki aktöre bir maliyetinin olması ve bu maliyetin iki aktörün hareketlerine sınırlılık getirmesi gerekmektedir. (Gürkaynak ve Yalçın, 2009, s.75). Karşılıklı bağımlılığın boyutlarına ışık tutan dört ayırmadan söz edilebilir; bağımlılığın kaynakları, faydaları, göreceli maliyetleri ve simetrisi. Karşılıklı bağımlılığın temelinde doğal ya da ekonomik ve siyasi olguları içeren toplumsal olgular bulunur. Bunlar bağımlılığın kaynaklarıdır. Burada siyasi olgulardan yola çıkarak ortaya çıkan ve askeri bağımlılıkları içeren bir örnek verilebilir. Soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği ve ABD arasında sahip olunan nükleer silahlar, bu iki aktör arasında bir askeri bağımlılık yaratmıştır. (Nye ve Welch, 2021, s.411). Ortaya çıkan kesin imha gücü her iki aktöre de bir bağımlılık ortaya çıkararak maliyet hesabı yapmalarına yol açmıştır.

Karşılıklı bağımlılığın maliyetleri, kısa vadeli duyarlılığı (sensitivity) ya da uzun vadeli korunmasızlığı içerebilir. (Nye ve Welch, 2021, s.415). Karşılıklı bağımlılığın gücünü tam olarak anlayabilmek için duyarlılık ve kırılabilirliğin ayırımı iyi şekilde yapmamız gerekir. Duyarlılık, sistemin bir yerinde meydana gelen değişimin başka bir yeri ne kadar hızlı ve ne ölçüde etkileyebildiğidir. Kırılabilirlik ise, ani politika değişikliklerinden sonra oluşan ve aktörün bu ani değişikliklerin mali sorumlulukları ile yüzleşebilmesi durumu olarak açıklanabilir. (Keohane ve Nye, 2011, s.10-11). Daha kısa haliyle, duyarlılık ya da hassasiyet bir aktörün bağımlılığının aksamasından doğan maliyetlerden olumsuz etkilenme derecesini ifade ederken,

kırılganlık ise, yeni durumun gerektirdiği politika değişikliklerine işaret eder. (Demiryol, 2018, s.1439).

Enerji güvenliğinin öneminin artmaya başladığı yıllarda şans eseri olmayarak yükselmeye başlayan karşılıklı bağımlılık paradigması, enerjinin ikili ilişkilerde tam bir karşılıklı bağımlılık yaratmasına neden olmuştur. Enerji ithalat eden ülke ile enerji ihracatçısı ülkeler arasında oluşan bu bağımlılık, bu aktörlerin işbirliğine gitmesine imkân vererek ortaya çıkabilecek güç kullanmanın önüne geçebilmiştir. Buna bir örnek verilmesi gerekirse, 1973 yılında meydana gelen petrol krizi sırasında ABD'nin toplam enerji ihtiyacının %16'lık kısmı ithalatla karşılanıyordu. Aynı dönemde Japonya ise %95'lik bir enerji ithal bağımlılığına sahipti. ABD, 1973 Petrol Krizi'nde meydana gelen fiyat artışlarına karşı duyarlıydı ancak Japonlar kadar kırılgan, korunmasız değildi. (Nye ve Welch, 2021, s.416). Yani, ABD'nin Japonya'ya göre ithal enerji ürünlere olan bağımlılığının daha az oluşu, 1973'te meydana gelen petrol ambargolarına karşı ABD'nin hassaslığını devam ettirmiş ancak tamamen kırılgan bir halde kalmasını sağlamamıştır. Ama Japonya'nın enerji ithalatına olan bağımlılığının aşırı oluşu nedeniyle bu kriz durumunda tamamen kırılgan kalmıştır. (Kakışım, 2018, s.71).

Karşılıklı bağımlılığın simetrisi ise, ikili ilişkilerdeki dengelilik durumunu belirtmektedir. İki aktör karşılıklı olarak bağımlı, ama biri diğerine daha az bağımlı ise, iki tarafın da karşılıklı bağımlılık ilişkisine önem verdiği sürece daha az bağımlı olan taraf bir güç elde etmiştir denilebilir. (Nye ve Welch, 2021, s.418). Karşılıklı bağımlılık ilişkisine taraf olan daha bağımlı aktör, bu asimetric ilişkide başına gelebilecekleri kabul etmiştir. (Keohane ve Nye, 2011, s.16). Yukarıda bahsedildiği üzere iki aktör arasında meydana gelen karşılıklı bağımlılıkta daha az bağımlı olan aktörün, daha çok bağımlı olan aktör üzerinde bu karşılıklı bağımlılığı kullanabildiği bir pazarlık gücü oluşur. Hatta muhtemelen bu pazarlık gücü, ikili ilişkilerdeki diğer gündemler üzerinde de kullanılır. Taraflar arasında tam bir simetriden bahsetmek oldukça nadirdir. (Keohane ve Nye, 2011, s.9). Asimetric etkiyi yine enerji güvenliği konularında aktörler arasında görebiliyoruz. Bunun en önemli örneklerinden biri de 1973 Petrol Krizi sürecinde ortaya çıkmıştır. Arap ülkeleri, Yom Kippur Savaşı ertesinde İsrail'e destek veren ülkelere petrol ambargosu uygulamışlardır. ABD'nin de

aralarında bulunduğu İsrail'e destek veren Batılı ülkeler ani bir şokla petrol ambargosuna maruz kalmışlardır. Ancak bu durum ABD'nin İsrail'e olan desteğini geri çekmesini sağlayamamış ve ABD'nin Orta Doğu politikasını değiştirmemiştir. Burada petrol gücünü bir silah olarak kullanan Arap ülkelerinin ABD'ye tesir edememelerinin temelinde karşılıklı bağımlılık yatmaktadır. Bu ambargoyu meydana getiren kilit ülkelerden biri olan Suudi Arabistan'ın, ABD'de büyük yatırımlarının olması ve petrol ambargosu yoluyla ABD'ye daha fazla zarar verecek olması sonucu kendi ekonomik çıkarlarına da zarar verebilecek olmasıdır. Suudi'ler bu durumun farkındaydılar ve ambargoyu daha fazla ileri götürmemeye dikkat etmişlerdir. Bunun dışında Suudi Arabistan'ın Basra Körfezindeki güvenliği açısından ABD'ye bağımlı oldukları bir diğer karşılıklı bağımlılık ögesi olarak gösterilebilir. (Nye ve Welch, 2021, ss.437-438).

2.1.2. Karmaşık Karşılıklı Bağımlı Dünya

20. yüzyılın sonlarına doğru Neoliberal perspektif araştırmacıları uluslararası sistemin daha fazla karmaşıklaştığı ve aktörler arası ilişkilerin çeşitlenerek bir dönüşüme girdiğini iddia etmişlerdir. Bu noktada Keohane ve Nye, Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık (Complex Interdependence) teorisini ileri sürmüşlerdir. Realist varsayımına göre, dünya siyasetinde temel güç devlettir ve dünya siyasetini ancak devlet şekillendirir. Onlara göre, uluslararası politika bir güç mücadelesidir. Güç, uluslararası politikayı şekillendirmek için kullanılabilir ve bu güç, devletin tekelindedir. Bunun dışında uluslararası politikada gündemler arasında bir hiyerarşi bulunur. Askeri güvenlik konuları yüksek politika konularıdır ve askeri güvenlik konuları, ekonomi ve sosyal konuları gibi düşük politika konularını etkisi altına almıştır. (Keohane ve Nye, 2011, s.19). Keohane ve Nye, yukarıda açıklanan realist perspektif argümanlarının 20. Yüzyıl aktörleri arasındaki ilişkilere uymadığını ve revize edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu noktada realizmin karşıtı ve ideal tip olarak karmaşık karşılıklı bağımlılık kuramını ileri sürmüşlerdir. (Keohane ve Nye, 2011, s.19). Özellikle küreselleşme sürecinde kitle iletişim araçlarının ve teknolojik gelişmelerin hızlanması, uluslararası aktörler arasındaki ilişkilerin giderek daha karmaşık bir ilişkiler bütünü

haline geldiğini ve bu durumun da aktörlerin birbirlerine karşı daha savunmasız bıraktığını ileri sürmüşlerdir. (Gürkaynak ve Yalçiner, 2009, s.78). Karmaşık karşılıklı bağımlılık, 3 ana karakteristiğe sahiptir:

1. *Çoklu Kanalların Varlığı (Multiple Channels)*: Bu karakteristiklerden ilki, uluslararası sistemde çokuluslu bankalar ya da şirketler gibi transnasyonal örgütler, sivil toplum kuruluşları gibi hükümet dışı örgütler ile devlet kademesindeki üst yöneticiler arasından resmi olmayan bağlantıları arttıran kanalların sayısındaki artıştır. (Keohane ve Nye, 2011, s.20).

2. *Gündemlerin Hiyerarşiden Yoksun Oluşu (Absence of Hierarchy Among Issues)*: İkinci karakteristik ise realist bakışın iddia ettiği uluslararası gündemi meşgul eden tek gündemin askeri güvenlik olamayacağıdır. Yerel politika olarak belirtilen birçok konu artık uluslararası gündemi meşgul eder hale gelmiştir. Yani iç ve dış politikalar arasındaki ayırım görünürlüğüne yitirmiştir. (Keohane ve Nye, 2011, s.20).

3. *Askeri Güç Kullanımının Azalması (Minor Role of Military Force)*: Karmaşık karşılıklı bağımlılık kuramının son karakteristiği de askeri güç kullanımının aktörler arasında artan işbirliği ve ticari ilişkiler sonucunda giderek azaldığı yönündeki vurgudur. Buna göre, gelişmiş demokrasi ülkeleri arasında oluşan karşılıklı bağımlılık durumu, bu ülkeler arasında birbirlerine askeri güç kullanımını gerektirecek ölçüde saldırı yapma olasılığını neredeyse imkânsızlaştırmaktadır. (Gürkaynak ve Yalçiner, 2009, s.79). Yukarıdaki örnekte olduğu gibi ABD, 1973 Petrol Krizi sürecinde askeri güç kullanma yoluna gitmemiştir. Bu durum karşılıklı bağımlılığın etkilerinden biridir.

Daha önce de değinildiği gibi artan ticaret ve toplumlar, uluslararası iletişim sayesinde aktörler arasındaki ilişki karşılıklı ve hatta daha ileri boyutlardaki karmaşık işbirliklerine dönüşmüştür. Bu dönüşümün gerçekleştiği sektörlerden biri de enerji sektörü olmuştur. Realizme göre yüksek politika ve düşük politika konuları üzerinden işleyen ve askeri güvenlik konularının yüksek politika olduğu varsayımında

ekonominin ve enerji sektörünün düşük politika konuları arasında yer aldığı ileri sürülmüştür. Ancak özellikle 1970’ler sonrası uluslararası sistemde meydana gelen dönüşümler ekonomik ve enerji sektörlerinin aktörler arası ilişkilerde ne kadar önemli bir noktada olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Enerji ve günümüzde her geçen gün değeri ortaya çıkan enerji güvenliği konuları, aktörler arası karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin gündemleri arasındadır. Tolga Demiryol’a göre, “*Enerji, geçmişte olduğu gibi günümüzde de uluslararası ilişkilerde belirleyici olan faktörlerin başında gelmektedir ve ülkeler arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılığın oluştuğu en önemli alanlardan birini oluşturmaktadır*”. Bunun temel nedeni olarak da enerjinin, dünya ticaretinde önemli bir konumda olmasıdır. Ve bunun ötesinde gelecekteki enerji tüketimindeki artış beklentisinin, enerjinin mevcut konumunu daha da arttıracacağı yönündedir. Petrol ve doğalgazın üreticiden tüketiciye kadar geçen sürede birçok farklı aktörün hareket etmesi sonucunda enerji ticareti oluşmaktadır. Bu ticaret, tedarikçiden çıkan enerji ürünleri tüketiciye ulaşıncaya kadar öncelikle enerjinin çıkarılıp taşınmasını sağlayan enerji şirketlerine, ardından enerjinin üzerinde hareket ettiği transit ülkelere kadar geçen karmaşık ilişkilerin oluştuğu bir süreçtir. Bu sebeple enerji ticaretinde oluşan bu karmaşık yapı yalnızca ithalat ve ihracatla sınırlı değil, aynı zamanda üretim ve dağıtım süreçlerini de içeren çok boyutlu bir yapıya sahiptir. (Kakışım, 2018, s.72).

Dünyada artan enerji ticareti içinde, enerjisi büyük oranda ithal enerjiye bağlı olan Avrupa Birliği ülkeleri ve onun tedarikçisi olan ülkeler arasında ciddi bir akış gerçekleşmektedir. Bu akış hem enerji arzını sağlayan hem de enerji talebini gerçekleştiren aktörler arasında bir bağımlılık ilişkisi ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada Türkiye de şuanda bir transit ülke olarak AB ile bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde olduğu belirtilebilir.

3. AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ GÜVENLİĞİ

3.1. AB ENERJİ VERİLERİ VE ENERJİ POLİTİKASI

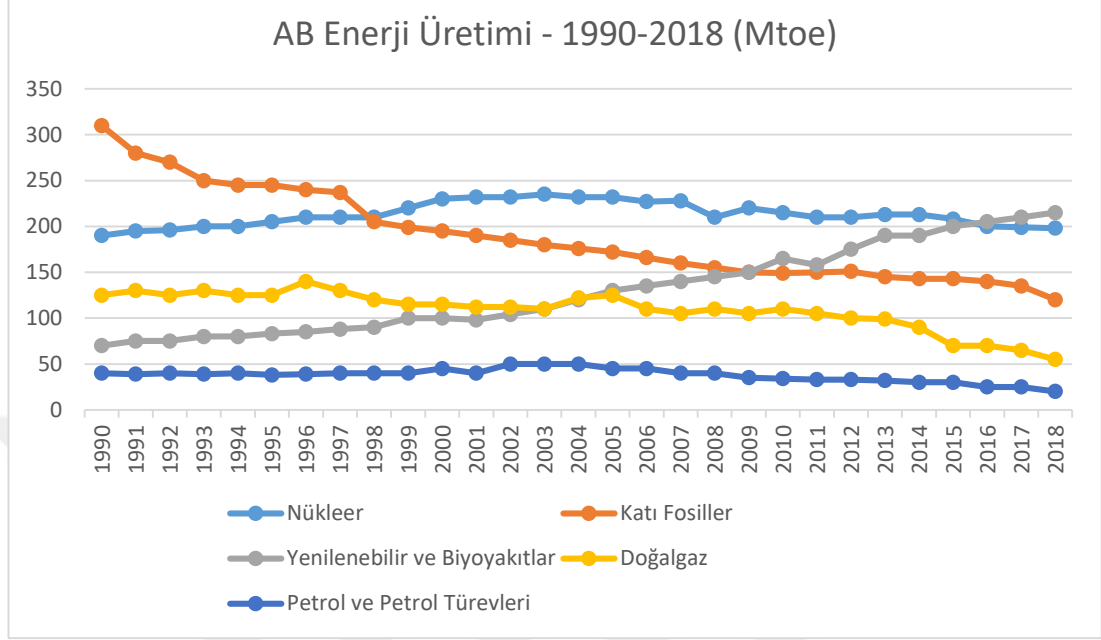
Avrupa Birliği, günümüzde 27 üyeye sahip ekonomik ve siyasi olarak bütünleşmesini tamamlamış bir uluslararası güç olarak belirtilebilmektedir. Eurostat'taki güncel bilgilere göre Ocak 2020 itibariyle Avrupa Birliği toplam nüfusu 447.3 milyondur. (Eurostat, 2021). Uluslararası ticaretteki payı ise, Dünya Bankası'nın 2019 verilerine göre, GSYH olarak 15.69 trilyon dolardır. (Worldbank Data, 2021).

Bu bölümde Avrupa Birliği üye ülkelerinin enerji verileri değerlendirilerek, AB'nin gerçekleştirdiği enerji tüketimindeki enerji ithalatı oranına vurgu yapılmıştır. Buradan hareketle AB'nin enerji konusunda dışa olan bağımlılığının altı çizilerek, enerji kaynak çeşitlendirilmesi kapsamında ele alınan politikalar konusunda karşılaştığı durumlar incelenmiştir.

3.1.1. Avrupa Birliği Güncel Enerji Verileri

Avrupa Birliği 27 üye ülkesi tarafından 2018 yılı içinde toplamda üretilen enerji miktarı 636.5 Mtoe şeklindedir. AB üyelerince üretilen toplam enerji miktarının; %4'ü petrol ve petrol türevi ürünlerken, %9.3'lik oranla doğalgaz, üretilen enerji içinde ikinci sırada yer alır. Kömür gibi katı fosil yakıtların toplam enerji üretimindeki payı %18.3'tür. %34.1 paya sahip yenilenebilir ve biyoyakıt enerji kaynaklarını, %30.8'lik payıyla nükleer enerji takip etmektedir. (EU Commission EU Energy In Figures Statistical Book 2020, s.37). Grafik 2.1'de de görüldüğü gibi yenilenebilir enerji kaynakları dışındaki enerji kaynaklarının AB içinde üretimi 1990'lı yıllardan itibaren düşüştür.

Grafik 2. 1: Avrupa Birliği Üyeleri Toplam Enerji Üretim Grafiği 1991-2018

Kaynak: AB Komisyon EU Energy In Figures Statistical Book 2020

2018 yılı içerisinde birlik üye ülkelerinin tüm enerji kaynakları dahil edilerek yapmış olduğu toplam enerji ithalatı ise 885.79 Mtoe'dir. (EU Commission EU Energy In Figures Statistical Book 2020, s.40). AB 27 üye ülkeleri 2018 yılında yapılan toplam enerji ithalatında; %58.4 oranlı payıyla petrol ve petrol türevi ürünler en yüksek paya sahiptir. %30.5'lik payıyla doğalgaz ikinci sırada yer alırken, %10.4'lük payıyla katı fosil yakıtlar yer alır. Sırasıyla %0.6 ve %0.1'lik paylarla da yenilenebilir ve biyoyakıt kaynakları ile elektrik kaynakları toplam ithalatta yer almaktadırlar.

AB 27 ülkeleri, 2018 yılında 885.8 Mtoe'lik toplam enerji ithalatının 517.6 Mtoe'lik kısmı petrol ve petrol ürünleridir. (EU Commission EU Energy In Figures Statistical Book 2020, s.41). Buna göre yapılan toplam enerji ithalatının yarısından fazlasını petrol ve petrol türevi ürünler işgal etmektedir. Doğalgaz, ikinci en fazla ithal edilen enerji türüdür. 91.7 Mtoe ile katı fosil yakıtlar yer almaktadır. AB 27 içi enerji ithalatında en fazla payı sırasıyla; 200.97 Mtoe'lik payıyla Almanya ilk sırada yer alırken, 121.92 Mtoe ile İtalya ikinci, 119.5 Mtoe ile Fransa üçüncü ve 100.82 Mtoe'lik

payıyla İspanya dördüncü sırada yer alır. (EU Commission EU Energy In Figures Statistical Book 2020, s.41).

AB 27 ülkeleri 2018 yılında 324.6 Mtoe oranında doğalgaz tüketimi gerçekleştirmiştir. Bu tüketim içindeki ithal doğalgazın toplamı ise 270.2 Mtoe'dir. (EU Commission EU Energy In Figures Statistical Book 2020, s.41). Yani AB 27 içinde tüketilen doğalgazın yaklaşık olarak %85'lik oranı ithalatla sağlanmaktadır. (EU Commission EU Energy In Figures Statistical Book 2020, s.77). 2019 yılında yapılan doğalgaz ithalatı 353.3 milyar m³'lük seviyeye ulaşmıştır. Bu ticaretin yaklaşık 233.5 milyar m³'lük kısmı boru hatlarıyla, yaklaşık 120 milyar m³'lük kısmı ise LNG şeklinde AB ülkelerine taşınmıştır. (BP Statistical Review, 2020, s.40). Bu durum, AB üyelerinin doğalgaz konusunda ne denli dışa bağımlı olduğu konusunda fikir sağlamaktadır.

Eurostat verilerine göre Avrupa Birliği ülkelerinin 2018 yılında enerji dışa bağımlılığı, %58.2 oranındadır. (EU Commission EU Energy In Figures Statistical Book 2020, s.71). Bu oran içinde enerji türlerine göre bağımlılık oranları ise; %94.7 payla petrol ve petrol ürünleri ve %95.7'lik oranla ham petrol ve NGL ürünleri ithalata en bağımlı olunan enerji türlerini göstermektedir. (EU Commission EU Energy In Figures Statistical Book 2020, ss.75-76).

AB üye ülkeleri bazında enerji bağımlılıkları ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Özellikle sonraki genişleme süreçlerinde AB'ye üye olan Doğu Avrupa ülkeleri enerjide yüksek oranlarda ithalat bağımlılıklarına sahiptir. 2018 yılında petrol ve türevlerine en çok bağımlı olan ülkeler; %104.2'lik oranla Portekiz ilk sırada yer alırken, %101.3'lük oranla Slovakya ikinci ve %100.7'lik oranla Belçika üçüncüdür. (EU Commission EU Energy In Figures Statistical Book 2020, s.75). Doğalgaz noktasında en bağımlı olan ülkeler ise; %109.5'luk oranla Malta ilk sıradadır. Malta'yı, 104.7'lik oranıyla Fransa takip etmektedir. %102.1'lik oranıyla İsveç doğalgaz ithal bağımlılığı en fazla olan ülkelerden biridir. (EU Commission EU Energy In Figures Statistical Book 2020, s.77).

2018 yılında AB 27 ülkeleri genelinde ham petrol ve NGL ithalat bağımlılığı %95.7 oranındadır. %100.9 ile Portekiz ilk sırada, %100.1 ile Finlandiya ham petrol

ve LNG ithal bağımlılığında ikinci en bağımlı ülke konumundadır. (EU Commission EU Energy In Figures Statistical Book 2020, s.76).

AB 27 ülkelerinin enerji bağımlılığı kısmi olsa da çeşitlendirilmiştir. Buna göre 2018 yılında ham petrol ve NGL ithalatında AB 27 ülkesinin en bağımlı olduğu ülkeler sırasıyla; 152.072 kton ile Rusya, 44.020 kton ile Irak, 38.455 kton ile Norveç, 37.775 kton ile Suudi Arabistan, 36.909 kton ile Kazakistan şeklindedir. (EU Commission EU Energy In Figures Statistical Book 2020, s.68). Aynı yıl ülke bazında doğalgaz bağımlılık oranları ise, Rusya yaklaşık 149 milyon m³ ile ilk sırada, Norveç 68.6 milyon m³ ile ikinci sırada yer almaktadır. Cezayir ve Katar da sırasıyla 42.020 milyon m³ ve 16.619 milyon m³ ile AB 27 üyelerinin doğalgaz ithalat bağımlı olduğu ülkelerden bazılarıdır. (EU Commission EU Energy In Figures Statistical Book 2020, s.69). LNG, yani sıvılaştırılmış doğalgaz ithalatı ise büyük oranda Katar ve Nijerya kaynaklarına bağımlıdır. Öyle ki, 2018 yılında AB 27 ülkelerine yapılan toplam LNG ithalatında 16.619 milyon m³'lük oranla Katar ilk sırada yer almaktadır. Onu takip eden ülke ise 10.408 milyon m³ ile Nijerya'dır. Ardından 7.221 milyon m³ ile Norveç ve 7.130 milyon m³ ile Cezayir gelmektedir. (EU Commission EU Energy In Figures Statistical Book 2020, s.70). Grafik 2.2'de görüldüğü gibi toplam enerji ithalatı yıllara göre bakıldığında dalgalanmalar yaşasa da yüksek olan seyrini değiştirmemektedir.

Grafik 2. 2: AB 1990-2018 Yılları Arasındaki Enerji İthalatı (Mtoe)

Kaynak: AB Komisyon EU Energy In Figures Statistical Book 2020

Dünya ekonomilerinin hali hazırda yürütücü gücü olan konvansiyonel fosil yakıtların tükeniyor oluşu, Çin ve Hindistan gibi yeni büyük talep merkezlerinin ortaya çıkması gibi nedenlerle enerjinin gelecekte daha da önemli hale gelecek olması beklentisi enerji güvenliğinin önemini arttırmaktadır. Ulusal güvenlik odaklı olarak enerji güvenliğinin dönüşen yapısı, 2000'li yıllarda özellikle enerji yoksunu üretici ülkelerin en önemli gündemi halini almıştır. AB, 27 üyesi ile dünyanın en büyük enerji tüketicilerinden biridir. Avrupa Birliği üye ülkeleri (AB-27), 2020 dünya enerji tüketiminde %10.3'lük bir paya sahiptir. Buna karşın iç enerji üretimi oldukça sınırlıdır. AB-27, 2020 yılında dünyada üretilen toplam enerji içinde %4.4'lük bir paya sahiptir. (IEA Statistics, 2021).

Grafik 2. 3: Dünya Toplam Enerji Üretimini Dağılımı (2020)

(Mtoe)

	2000	2005	2010	2015	2017	2018
AB27_2020	678	706	697	654	634	628
ÇİN	1124	1671	2235	2514	2451	2562
ABD	1667	1631	1724	2022	1993	2173
ORTADOĞU	1324	1516	1627	1888	2013	2040
ASYA	1062	1252	1492	1531	1579	1631
RUSYA	978	1203	1280	1334	1429	1484
AFRİKA	877	1075	1158	1100	1141	1169
DİĞERLERİ	2315	2496	2589	2698	2728	2736
DÜNYA	10025	11551	12801	13739	13968	14421

TOPLAM 2018: 14421 Mtoe

Kaynak: EU Commission EU Energy In Figures Statistical Book 2020

Bu noktalar göz önüne alındığında enerji üretiminin enerji tüketimi karşısındaki zayıflığı Avrupa Birliği üye ülkeleri için enerji konusunu en önemli gündem konularının başında kalmasını sağlamıştır. Ayrıca enerji konusu Avrupa Birliğinin kurulum ve gelişim süreçlerinden itibaren hem iç hem de dış politikalarının şekillenmesinde önemli bir unsur olmuştur. (Dinç, 2020, s.213).

Grafik 2. 4: Dünya Toplam Enerji Tüketiminin Dağılımı (2020)

(Mtoe)

	2000	2005	2010	2015	2017	2018
AB27_2020	1 028	1 093	1 070	994	1 028	1 023
ÇİN	791	1235	1653	1970	2006	2067
ABD	1546	1563	1513	1511	1522	1594
ASYA	1220	1369	1554	1687	1778	1795
AFRİKA	365	433	497	568	593	612
RUSYA	418	412	447	453	488	514
ORTADOĞU	241	313	416	492	512	519
ULS. HAVACILIK SEK.	274	318	358	381	412	422
DİĞERLERİ	1149	1246	1329	1354	1378	1391
DÜNYA	7032	7980	8838	9408	9717	9938

TOPLAM 2018: **9938 Mtoe**

Kaynak: EU Commission EU Energy In Figures Statistical Book 2020

3.1.2. Avrupa Birliği Enerji Politikası

Avrupa Birliği'nin enerji konusundaki adımları ilk olarak 1951 yılında imzalanan Paris Antlaşmasıyla ortaya çıkan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) ile başlamıştır. Daha sonra 1957 yılında Roma Antlaşması imzalanarak Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu (AAET) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurulmuştur. (Yorkan, 2009, s.25). AKÇT ve Atom Enerjisi Toplulukları kömür ve nükleer enerji odaklı olarak ön plana çıkmışlardır. (Eriş, 2012, s.530). Roma Antlaşması'yla kurulan yeni topluluklarla, AKÇT'nin bütünleşmeye getirdiği birliktelik farklı konularda genişletilmesi amaçlanmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası özellikle Almanya ve Fransa arasında tarihsel olarak süregelen çekişmelere konu olan enerji kaynaklarının kontrolünü bir üst mekanizmaya devretmek AKÇT'nin temelini meydana getirmektedir. Bu sebeple de kuruluşundan bugüne kadar geçen süreçte Avrupa bütünleşmesinin temel argümanlarından biri enerji olmuştur.

AKÇT ile başlayan bütünleşme süreci birçok ülkenin birliğe katılmasına ve yeni politikaların benimsenmesine, hâlihazırda benimsenmiş olanların ise dönüşümüne imkân vermiştir. Kurulumundan itibaren ortak politikalar ile tek sesliliği ön plana çıkarmaya çalışan bütünleşme, siyasi anlamda bunu neredeyse

gerçekleştirmiş olsa da, enerji konusunda ortak bir politikanın varlığından söz edilememektedir. Avrupa bütünleşmesi, kuruluşundan 1980'lerin sonunda imzalanan Avrupa Tek Senedine kadar AKÇT dışında enerji konusuna kurucu anlaşmalarında yer vermemiştir. Özellikle Roma Antlaşmasınının 186. maddesi uyarınca bütün toplulukları enerji konusunda Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) adı altında toplayarak tek sesliliği sağlamaya çalışılsa da, nükleer enerji konusunda ulusal hükümetlerin üst yapıyı görmezden gelerek kendi kararlarını alması enerji konusunda ortak bir politika yaratılmadığını göstermiştir. (Dinç, 2020, s.215). Bazı üyeler enerjiyi ve enerji güvenliğini varlıklarının ve ekonomilerinin devamlılığı için önkoşul olarak algılamak, bazıları enerjiye ihtiyaçlarının az olmasından dolayı enerji güvenliği kavramını daha geri planda tutmaktadır. Kimisi ekonomik gelişmişliği öncelerken kimisi çevreyi ön plana alarak politikalar geliştirmeyi amaçlamaktadır. (Göral, 2011, 119). Ortak bir politikanın yaratılmasının zor olduğunu gösteren bir başka örnek ise 1973 Petrol krizi sonrası kurulan Uluslararası Enerji Ajansı üyeliğinde yatmaktadır. UEA'ya üyelik için önkoşul, ülkenin OECD'ye üye olmasıdır. Ancak bazı AB üyelerinin bile OECD'ye üye olmadıkları düşünüldüğünde AB enerji politikasının yaratılmasının ne derece zor olduğu anlaşılabilir. (Eriş, 2012, s.530).

Kuruluşundan itibaren Avrupa bütünleşmesinin enerji politikası çerçevesinde gelişimini çeşitli küresel olaylar ve birliğin enerji konusundaki kırılganlıkları belirlemiştir. 1950'li yıllarda üretim artışı sonucu enerjiye olan talep artmış ancak iç üretimde kömür odaklı bir üretim olabildiğinden Avrupa ülkeleri ithal enerjiye yönelmiştir. Bu yıllarda Avrupa enerji tüketiminde ithal enerjinin payının artmasında, özellikle de petrole yönelmesinde, ithal enerjinin iç enerji kaynaklarına göre daha ucuz olması etkili olmuştur. Bu dönemde petrolün Avrupa'da bol ve ucuz akmasının nedeni olarak; 1958 yılında ABD'nin aldığı kararla ithal petrol üzerinde kısıtlamaya gidilmesidir. (Dinç, 2020, s.216). Bunu takip eden yıllarda Avrupa bütünleşmesinin enerji ithalatına olan bağımlılığı giderek artarken uluslararası sistemdeki gelişmelerle kırılganlığının artması ve enerji güvenliği kavramının bu siyasi durumlardan etkilenecek dönüşümü gerçekleşmiştir.

AB enerji politikasının temel hedefleri olarak rekabet gücünü sağlamak, enerji arz güvenliği ve çevre arasında bir denge kurmak, toplam enerji tüketiminde

kömürün payını korumak, doğalgazın payını arttırmak, nükleer enerji santralleri için güvenlik koşullarını en üst düzeyde sağlamak ve yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam enerji tüketimindeki payını arttırmak şeklinde belirtilebilir. (Aytüre, 2013, ss.36-37). Avrupa Komisyonu bu temel prensipleri sağlamak ve ortak bir enerji politikası yaratmak adına bir takım stratejiler, raporlar ve direktifler yayınlamıştır. Bunlardan en önemlileri özellikle 1970’li yıllarda meydana gelen küresel enerji krizleri sonrasında Avrupa enerji güvenliğini güvence altına almak için hazırlananlar olmuştur. 1973 Petrol Krizi ve öncesinde Ortadoğu’da meydana gelen Arap-İsrail Savaşları, Avrupa Topluluklarını enerji konusunda ciddi önlemler almaya, Avrupa’ya enerji tasarrufu ve enerji arzının güvenliği konusunda düşünmeye zorlamıştır. (Dursun, 2011, s.45). Avrupa Komisyonu tarafından 1968 yılında hazırlanan “Topluluğun Enerji Politikası İçin İlk Rehber” adlı memorandum bu gelişmelerin ilkidir. Buna göre; topluluğun mevcut enerji piyasasının güncel durumu ile enerji politikası üzerindeki temel sorunları ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Ayrıca topluluk içindeki enerji ticaretinde endüstri ve tarım ürünlerinde olduğu gibi bir serbestinin bulunmadığı ve engellemelerin yer aldığı, bu sebeple de ortak bir enerji politikasının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. (EU Commission, 1968, s.5).

AKÇT’nin kurulması ile kömür ve çelik alanındaki işbirliği sonrasında, Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyet Rusya arasında gelişen nükleer yarış, Batı Avrupa ülkelerinin de nükleer enerji ile tanışmasına zemin hazırlamıştır. (Kakışım, 2019, s.462). Avrupa’nın petrole artan bağımlılığı da düşünüldüğünde 1973 Petrol Krizi ve 1979 İran Devrimi sürecinde meydana gelen petrol erişim sorunları da nükleer enerjinin Avrupalı devletler için önemi ortaya çıkarmıştır. 1950’li yıllardan itibaren artan petrol özelinde ithal enerji bağımlılığı Avrupa Topluluğu’nun, 1973 Petrol Krizi’yle ithal enerji konusundaki kırılganlığını yoğun şekilde görmesini sağlamıştır. Avrupa Komisyonu, krizin ardından 1974 yılında “Yeni Enerji Politikası Stratejisi” adlı konsey kararını hazırlamıştır. Buna göre, enerji talebi açısından sosyal ve ekonomik büyüme göz ardı edilmeden enerjinin rasyonel kullanılarak iç enerji tüketiminin azaltılması belirtilirken, enerji arzı açısından, nükleer enerji üretiminin artırılması, iç hidrokarbon ve katı yakıtların kullanımını öncelenmesi, çeşitlendirilmiş ve güvenilir dış tedarikçilerin bulunarak enerji güvenliğinin sağlanmasının altı

çizilmiştir. (EU Commisison, 1974, s.1). 1973 Petrol Krizi sonrasında enerji, AB üye ülkeleri açısından ortak pazar ve ortak gümrük tarifesi gibi ekonomik hedeflerin dışında, güvenlik boyutuyla gündem olmasına neden olmuştur. (Kakışım, 2019, s.462). 1973 Petrol Krizi, Avrupa Topluluklarının enerji güvenliği konusunda politikalar geliştirmesi açısından milat olarak gösterilebilir. Uluslararası Enerji Ajansının kurulması ile 1973 Krizinin tekrarlanmaması ve kırılgan olan gelişmiş sanayilerin enerji konusunda kırılganlıkları önlenmeye çalışılmıştır. Arz kesintileri olması halinde sanayileşmiş ülkeler arasında bir paralellik ve işbirliği teşvik edilmiştir. (Yergin, 2011, s.272).

1970'li ve 1980'li yıllarda meydana gelen ve uluslararası siyaseti meşgul eden diğer durumlar ise 1978-1979 İran Devrimi ve sonrasında Irak-İran Savaşı'dır. Uluslararası enerji ticareti üzerinde büyük sarsıntıya neden olmuş olan bu tip gerginlikler, Avrupa Birliği gibi enerji konusunda dışarıya yoğun bağımlı olan enerji yoksul bölgeler için ciddi sonuçlar doğurabilecek bir sorun olarak ifade edilmektedir. 1980'lerde AB'de özellikle kriz durumlarının etkisiyle Avrupa Komisyonu tarafından yeni stratejiler ve direktifler hazırlanmıştır. Bunların öncelikli amacı kriz durumlarının AB bünyesinde meydana getirdiği ya da yaratabileceği sorunları gidermek olduğundan öncelik olarak enerji tedarikinin kesintisiz ve güvenli kaynaklardan sağlanması amaçlanmıştır. 1979 yılında İran Devrimi sonrasında meydana gelen ikinci petrol krizi, Avrupa Konseyi'nin geniş bir perspektifte enerji üzerine yoğunlaşmasına neden olmuş ve 1980 ve 1990'lı yıllarda ulaşılması gereken hedefleri belirlemesini sağlamıştır. (Yorkan, 2009, s.26).

AB kurucu antlaşmaları, bütünleşmenin başlangıcından itibaren enerji politikası üzerine ayrı ve özel maddeler barındırmasa da, kuruluştan itibaren hazırlanan antlaşmaların çevre ve ekonomiyle ilgili olan bölümlerine enerji ile ilgili bazı ilke ve kurallar eklenmiştir. (Eriş, 2012, s.530). 1970'li yıllarda meydana gelen ve enerji tedarik sorunlarına neden olan kriz ve savaşlar gibi uluslararası sistem durumları, Avrupa'nın 1980'li yıllarda enerji güvenliğinin iki boyutunu, tedarik güvenliği ve enerjinin karşılanabilir ücretlerle ulaşılabilir olmasını gündem merkezine almasına neden olmuştur. (Dinç, 2020, s.217). 1980'lere gelindiğinde Avrupa, enerji konusunda dışa bağımlılığı azaltma anlamında hedeflerini destekleyici yeni çalışmalar

yürütmüştür. Bu konuda en önemli girişim noktasında, enerji konusunda bir iç pazarın kurulması ve üye ülkelerin enerji konusunda birbirleriyle koordine olabildiği bir sistem yaratmak bulunmaktadır. Bu sistemin yaratılması için 1 Temmuz 1987 yılında Avrupa enerji politikasına yeni bir anlam katacak olan “Avrupa Tek Senedi” yürürlüğe girmiştir. Avrupa Tek Senedi, enerji piyasalarıyla alakalı olarak doğrudan bir hüküm içermese de doğal kaynakların mantıklı bir çerçevede dâhilinde kullanılması gerektiğinin altı çizilmiştir. Avrupa Tek Senedini enerji bağlamında tamamlayan belge, 1988 yılında yayınlanan komisyon raporudur. “Avrupa’da Enerji İç Pazarının Oluşmasına Dair Hazırlanan Rapor” adını alan bu komisyon raporu, enerjinin stratejik önemine vurgu yapmaktadır. Enerji pazarındaki düzenlemelerden çevre üzerine olan dikkatin sağlanmasına kadar olan geniş bir perspektifte hazırlanmıştır. Buna göre, elektrik ve doğalgaz ile alakalı altyapı sorunlarına işaret eden raporda, gelecek yıllarda özellikle doğalgaza olan bağımlılığın daha da artacağını öngörerek gerekli altyapı adımlarının atılması gerektiğinin altını çizmiştir. (Dinç, 2020, s.218).

1980’li yıllarda Komisyon, enerji sektöründe serbestleşme anlamında adımlar atmıştır. Üyeler arasındaki bütünleştirilememiş piyasaların varlığı anlaşılarak, Avrupa Tek Senedi ve sonrasında yayınlanan raporlarla aşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca çevrenin önemi giderek artmış ve enerji üretiminden tüketimine kadar olan süreçte çevreye verilen zarara dikkat çekilerek, çevrenin önemsenmesi anlamında politikaların geliştirilmesi gerektiği üzerine durulmuştur. (Yorcan, 2009, s.26).

1990’lı yıllarda önceki raporlarda tahmin edildiği üzere AB’nin enerji karmasında değişiklikler meydana gelmiştir. Petrol ve doğalgazın AB enerji tüketimindeki paylarında artışlar oluşmuş, petrolde %86’lara varan ve doğalgazda %50’leri bulan dış bağımlılık ortaya çıkmıştır. (Dinç, 2020, s.218). Bu yıllarda uluslararası sistemde meydana gelen diğer olaylar Avrupa’nın enerji politikalarında önemli dönüşümler yaratmıştır. Uluslararası sistemde meydana gelen ve bir sistemde köklü değişiklikler ortaya çıkmasına neden olan olaylardan biri 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasıdır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni devletlerle birlikte AB kendi enerji güvenliğini sağlamak amacıyla girişimler denemiştir. Bu noktada artan enerji dış bağımlılığına karşın yeni devletlerle enerji ilişkileri geliştirme hedeflenmiştir. Daha önceki bölümlerde transit ülke kavramı

dâhilinde ele alınan Enerji Şartı Antlaşması bu girişimlerden biridir. Bu antlaşma ile AB'nin enerji ithalatı yaptığı coğrafyalarla işbirliğini düzenleyerek, bu bölgelerde enerji yatırımları gerçekleştiren üyelerin çıkarlarını koruyan düzenlemelere gidilmiştir. (Dinç, 2020, s.219). Bu dönemde ayrıca, Avrupa Birliği'ni kuran antlaşma olan Maastricht Antlaşması ile enerji politikaları sözde kalmayarak Avrupa bütünleşme sürecine dâhil edilmiştir. 1995 yılında "Avrupa Birliği İçin Bir Enerji Politikası" adını taşıyan ilk beyaz kitap ve onu takip eden "Birinci Liberalleşme Paketi" çerçevesinde yer alan iki tane direktif yayınlanmıştır. (Dinç, 2020, s.219).

1995 yılında yayınlanan beyaz kitapta, Avrupa için enerjinin ne anlama geldiği açıkça tekrar edilerek, gerekli aksiyomlar üzerinde durulmuştur. Avrupa topluluğunun hem siyasi hem de ekonomik olarak artan bütünleşmesinde enerjinin anahtar bir noktada yer aldığı altı çizilmiştir. Daha önce Avrupa Tek Senedinde ifade edilen gelecek planları tekrar edilerek, bütünleşmiş ve daha rekabetçi bir enerji piyasasının önemi vurgulanmıştır. Ayrıca topluluğun enerji üzerine gelecekteki planları üzerine de durulmuştur. Buna göre, karşılanabilir fiyatlarla, kesintisiz ve çeşitlendirilmiş bir enerji sisteminin topluluğun enerji tedarik noktasında bir gereklilik olduğunun altı çizilmiştir. Ayrıca enerji politikasının, rekabetçi bir ortamın yaratılması, tedarik güvenliği ve çevrenin korunması gibi birliğin önem atfettiği endişelerinin sağlanması gerektiği belirtilmiştir. (EU Commission, 1995, ss.5-6).

1970 ve 80'li yıllarda meydana gelen ve enerji anlamında AB'yi sarsan olaylar sonucunda AB'nin enerji güvenliğini daha fazla önemsemesi ve dışa bağımlı olduğu enerji çeşitlerinde tasarruf ve çeşitlendirme denemesi, 1980'li yıllarda enerji ithalatını azaltmıştır. Ancak 1990'lı yıllara gelindiğinde AB bütünleşmesi yeni genişlemeler yaşamış, AB üyelerinde ortaya çıkan gelişmeler sonucu enerji talebi artmıştır. AB artan enerji ithalatı ve iç piyasada hala elektrik ve doğalgaz tekellerinin bulunması yani tam bütünleşmiş bir iç pazarın yaratılmaması, AB'nin önünde önemli bir engel olarak yer etmiştir. Bu durumları aşmak adına dönemin AB üyeleri, "Birinci Liberalleşme Paketi" başlığı altında 1996 yılında "Elektrik Direktifi" ve 1998 yılında "Gaz Direktifi" yayınlamıştır. Böylece AB içinde elektrik ve doğalgaz piyasalarının bütünleşmesi planlanmıştır. (Dinç, 2020, s.220).

2000’li yıllara gelindiğinde AB içinde hem genişleme hem de ciddi bütünleşme adımları atılmıştır. 1990’lı yılların ikinci yarısında elektrik ve doğalgaz piyasalarında meydana gelen yenilikler 2000’li yıllarda yeni güncellemelerle daha bütünleşmiş ve ortak hareketi sağlayan bir yapı oluşturmuştur. İlk direktiflerdeki eksik yanları gidermek ve daha geniş bir liberalleşme sağlamak amacıyla “İkinci Liberalleşme Paketi” ve “ Üçüncü Liberalleşme Paketi” ortaya çıkarılmıştır. (Dinç, 2020, s.221). 1993 yılında yürürlüğe giren ve Avrupa Birliği’nin kurucu antlaşması olarak adlandırılan Maastricht Antlaşması, AB’ye Trans-Avrupa Ağları adı verilen ve AB sınırları dışında kalan bölgelerde enerji altyapısını güçlendirmeyi amaçlayan projeler için imkân vermiştir. (Eriş, 2012, s.531). Avrupa enerji politikaları konusunda Maastricht Antlaşmasından sonra en önemli adım 2007 yılında imzalanıp, 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşmasıyla atılmıştır. (Dinç, 2020, s.221). 2000 sonrası Avrupa Birliği, 2001’de Nice Antlaşması’yla yaşadığı genişleme sonucunda üye sayısında bir artış olmuş ve enerji üzerine yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler ve AB’nin 2000’li yıllar itibariyle daha sert bir enerji politikası benimsemesinin iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, özellikle Maastricht Antlaşması’ndan itibaren çevre konusuna önem atfedilmesidir. (Eriş, 2012, s.531). Bunun yanında BM’nin 1997 yılında karbon salınımını kontrol altına almayı amaçlayan Kyoto Protokolü’nü devreye sokması da önemli durumlardan biridir. İkinci durum ise, Nice Antlaşması ile genişleyen Avrupa’nın doğuya doğru genişlemiş olması ve enerji güvenliğinin daha da önemli hale gelmesidir. (Eriş, 2012, s.531). Genişleme ile birliğe katılan yeni üyelerin enerji bakımından yoksul oldukları ve eski üyelere nazaran ithal enerji kaynaklarına daha yüksek oranlarda bağımlı oldukları görülmektedir. Bu nedenle, AB, Lizbon Antlaşmasıyla kurumlarına enerji konusunda daha fazla yetki vermiştir. Böylece birliğin enerji politikası çerçevesinde, iç pazarın oluşturulması, çevrenin ön plana alınması ve üyelerin ortak hareket etmesinin altını çizilerek bazı hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler, enerji sektörünün kesintisiz işlevselliğinin sağlanması, birlik içinde enerji arz güvenliğinin sağlanması, enerji verimliliği ve tasarrufunun gerçekleştirilmesi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi, birlik içinde ve ötesinde enerji ağlarının birbiriyle bağlantısının desteklenmesi şeklinde ifade edilmektedir. (Eriş, 2012, s.531).

2010 yılında Lizbon Antlaşması'nın enerji güvenliği konusuna getirdiği yeni fikirlerin bir meyvesi olarak yeni strateji belgesi kabul edilmiştir. “Rekabetçi, Sürdürülebilir ve Güvenli Enerji Stratejisi” başlıklı “Enerji 2020” ile birlik, Avrupa enerji durumu üzerine eksi ve artıları ortaya çıkarmıştır. Buna göre, AB'nin ithal bağımlılığının altı bir kez daha çizilmiştir. Enerji 2020, 2010 yılından 2020 yılına kadar olan 10 yıllık süreçte bazı hedefler belirlemiş ve kolektif bir şekilde bu hedeflerin sağlanması için üyelerine çağrıda bulunmuştur. “Enerji, AB toplumunun hayati bir organıdır.” ifadesiyle başlayan Enerji 2020 stratejisi, birlik içinde yaşayan insanların refahı, endüstri ve ekonominin karşılanabilir, güvenli ve kesintisiz enerjiye ihtiyacı olduğunun altını çizmiştir. (EU Commission, 2011, s.4). 2020 yılında enerji kaynaklarında dışa bağımlılığın %20 oranında azaltılması, enerji tasarrufunun %20 artırılması, enerji piyasasında eşit bir rekabet ortamının yaratılması adına bütünleşmiş bir iç enerji pazarının kurulması ve yenilebilir enerji kaynaklarının tüm tüketim içindeki payını 2020 yılında %20'li seviyelere çıkarılması hedeflenmiştir. (Dinç, 2020, s. 222). Enerji 2020 strateji belgesinde, enerji kaynaklı emisyon salınımının AB içinde meydana gelen toplam sera gazı salınımının %80'ine denk geldiği ifade edilmektedir. (EU Commission, 2011, s.4). Buradan hareketle, Enerji 2020, dekarbonizasyon yani karbon salınımının en aza indirilmesi konusuna geniş yer ayırmıştır. (Dinç, 2020, s.223). AB kurumları, Enerji 2020 stratejisiyle geliştirilen 10 yıllık enerji planlamasını daha da ileriye götürerek “Enerjide Yol Haritası 2050” adlı bir plan daha oluşturmuşlardır. Buna göre, Enerji 2020 adlı stratejinin içeriğine bağlı kalınarak hedef yılı genişletilmiş ve güvenli, rekabet edebilen ve karbon salınımının en aza indirildiği bir enerji tüketim şemasının oluşturulması için yapılması gerekenler belirtilmiştir. (Dinç, 2020, s.223).

2010'lu yıllarda AB'nin enerji üzerine oluşturduğu hedefler sağlanmaya çalışılsa da, gerek AB'nin enerji tedariki yaptığı ülkelere olan aşırı bağımlılığı gerekse de bu ülkelere gelen enerji güzergâhlarında meydana gelen sorunlar AB enerji güvenliği sürecinde ciddi sorunlar meydana getirmiştir. Bu durumlardan ilki, 2009 yılında Ukrayna'da meydana gelen Ukrayna-Rusya arasındaki kriz sonucu AB'nin enerji tedarikinde sorunlar yaşamasıdır. Rusya, Ukrayna ile yaşadığı sorunlar dolayısıyla AB'ye giden enerji boru hatlarını kesmiş ve AB içinde hem hane halkı hem

de sanayi enerji krizleri meydana gelmiştir. Bir başka örnek de, 2014 yılında Ukrayna’da meydana gelen ve Rus hükümet yanlısı başkan Yanukoviç Hükümetinin düşmesi sonucu ortaya çıkan kargaşanın AB içinde enerji tedarik sorunlarının meydana gelebileceğine yönelik kaygılar olmuştur. AB, herhangi bir tedarik sorununun oluşmasına karşın adımlar atmış ve 2014 yılında Avrupa Enerji Birliği’ni ortaya çıkarmıştır. Avrupa Enerji Birliği’ni ortaya çıkaran süreç, 2009 enerji krizi ile başlayan süreç olarak belirtilmektedir. (Dinç, 2020, s.225). AB’nin özellikle doğalgaz anlamında aşırı bağımlı olduğu Rusya’nın enerji kaynaklarını bir silah olarak kullanması durumu, birliğin ortak bir enerji politikası yaratmasının ve enerji tedarik ilişkilerinde birlikte hareket etmesinin ne derece önemli olduğunu göstermiştir. Avrupa Enerji Birliği de bu ortak enerji politikasının yaratılması açısından önemlidir.

AB’nin enerji üzerine AKÇT’den beridir oluşturmaya çalıştığı iki başlık bulunmaktadır. İlk olarak, enerji tedarik güvenliği, ikinci olarak da enerjinin ekonomik olarak karşılanabilir ve kesintisiz olmasıdır. (Dinç, 2020, s.226). Ancak hem uluslararası sistemsel dönüşüm hem de artan talep dolayısıyla enerji güvenliği kavramı değişmiş ve AB hem bu değişime ayak uydurmak hem de artan talebini kesintisiz şekilde karşılayabilmek adına yeni stratejiler ve politikalar ortaya çıkarmıştır. Enerji politikalarındaki dönüşüm bugün hala sürmektedir.

Küresel anlamda artan enerji talebi ve güvenilir olmayan enerji tedarik kaynakları AB’nin farklı enerji kaynak ve güzergâhlara yönelmesini sağlamıştır. Bu noktada özellikle bir enerji merkezine dönüşmeyi hedefleyen Türkiye’nin güney, kuzey ve doğusunda bulunan ve dünyanın toplam gaz ve petrol rezervlerinin %70’ine ev sahipliği yapan zengin komşular ile batısında yer alan dünyanın en büyük enerji pazarı arasında bulunması bu anlamda onu şanslı kılmaktadır. (Barysch, 2007, s.1). Türkiye’nin AB enerji güvenliğini sağlama sürecinde önemli bir aktör olduğu, özellikle 2000 yılı sonrası dönemde daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye bir enerji merkezi haline dönüşmesiyle hem üzerinden geçen transit ağlardan gelir sağlayabilirken, aynı zamanda kendi enerji güvenliğinin sağlanması konusunda önemli adımlar atabilecektir. Bundan daha önemlisi, enerji ilişkileri sayesinde Avrupa Birliği üyeliği sürecinde önemli adımlar atabilmesini mümkün kılacaktır. (Barysch, 2007, s.1). AB’nin sahip olduğu güvensiz enerji tedarik kaynaklarının çeşitlendirilmesi

gerekliliği, enerji ile ilgili hazırlanan rapor ve stratejilerde vurgulanmaktadır. Özellikle diğer fosil yakıtlara göre daha çevreci olduğundan son dönemde önemi daha da artan doğalgaz kullanımı, bu kaynağın tedarik sürecini AB nezdinde ön plana çıkarmaktadır. Türkiye, AB'nin gaz tedarikinde Rusya, Kuzey Denizi ve Kuzey Afrika'dan sonra en önemli 4. arter olarak gösterilmektedir. (Tekin ve Williams, 2009, s.430).

Avrupa'nın enerji tedarik kaynak ve guzergahlarını çeşitlendirme çabaları, 2000'li yıllarda Türkiye toprakları üzerinden geçen birçok boru hattı projesi ile gündeme gelmiştir. AB, zellikle Rusya kaynaklarını çeşitlendirme anlamında Hazar Bölgesi ve Asya'da bulunan diğer enerji kaynaklarına ulaşmayı amaçlamıştır. Türkiye'nin merkezli enerji nakil hat projelerinin en önemlileri, Nabucco ve Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TANAP)'tır. (Kakışım ve Kodaman, 2019, s.131). Nabucco projesi, Hazar Bölgesinde bulunan kaynakların Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını içermekteydi. Bu proje, Türkiye'yi arzu ettiği gibi bir enerji merkezi haline getirirken, yıllık olarak 31 milyar m³ doğalgaz taşınması sayesinde Avrupa'nın enerji güvenliğinin sağlanması noktasında buyuk bir fark yaratıyordu. (Barysch, 2007, s.4). Ayrıca Rusya'nın doğalgaz şirketi Gazprom, Rusya'nın AB'nin en önemli doğalgaz kaynağı olmasından dolayı AB içinde tekel konumundadır. (Roberts, 2004, s.32). Bu durum, Avrupa'nın enerji konusunda birlikte hareket etmesinin onune geçen bir önemdedir. Enerji uzmanı John Roberts'a göre, Avrupa'nın boye bir alternatif guzergahının olması, AB'nin en fazla enerji tedariki yaptığı kaynak olan Rusya ile olan enerji ilişkilerinde pazarlık gucu oluşturması yonunden AB'nin elini güçlendirmektedir. (Barysch, 2007, s.4). Yani Türkiye üzerinden geçen bir alternatif kaynağın bulunması ortak bir AB enerji politikasının yaratılmasında da etkin olabilecektir. Bunların yanı sıra Nabucco projesinin gerçekleşmesiyle birlikte Türkiye, Avrasya arasında bir enerji merkezine donuşırken, AB ile Türkiye arasında süregelen siyasi gelişmeler de butunleşme sürecine katkı sağlaması beklenmektedir. Nabucco boru hattı projesinin tamamlayıcısı olan ve tamamlandıktan sonra Türkiye-Yunanistan ve İtalya'yı birbirine bağlayan hat, AB Komisyonu tarafından da desteklenmiştir. (Roberts, 2004, s.30).

Nabucco boru hattı projesi, ticari ve finansal nedenlerle gerçekleştirilememiştir. Boru hattı projesine taraf olan ülkelerde meydana gelen

belirsizlikler, sağlanacak doğalgaz miktarı konusundaki net olmayan durumlar projenin hayata geçirilmesine mani olmuştur. Bunun yanı sıra Rusya'nın Nabucco'ya karşı Güney Akım gibi projeler geliştirmesi de nedenlerden biridir. (Tagliapietra ve Zachmann, 2015, s.4).

Nabucco projesinin başarısız olmasından sonraki dönemde AB, enerji çeşitlendirme amacını gerçekleştirmek için ciddi adımlar atmıştır. 2008 yılında ortaya çıkarılan AB Enerji Güvenliği ve Dayanışma Eylem Planı ve burada oluşturulması gündeme gelen Güney Gaz Koridoru (GGK), bu adımlardan en önemlisidir. Güney Gaz Koridoru ile yaratılmak istenen durum, Hazar Bölgesi ve Ortadoğu'da bulunan kaynakların Avrupa'ya ulaştırılmasını sağlamaktır. (Kakışım ve Kodaman, 2019, s.132).

Güney Gaz Koridoru ile ortaya çıkarılan projeler, daha önce açıklanan TANAP ve TAP boru hattı projeleridir. TANAP ile Türkiye hem kendi enerji güvenliğini sağlarken hem de Avrupa enerji güvenliğini sağlayarak tıkanan müzakere süreçlerini tekrar aktif hale getirmeyi amaçlamaktadır. (Tagliapietra ve Zachmann, 2015, s.4). Azerbaycan'ın Şah Deniz gaz sahasında üretilen kaynakları Türkiye ve AB'ye taşımak üzere inşa edilen TANAP, tamamen Türkiye toprakları üzerinden akacak şekilde 2018 yılında tamamlanmıştır. Türkiye üzerindeki hat, TAP ile Yunanistan ve İtalya üzerinden AB'ye aktarılması hedeflenmektedir. (Kakışım ve Kodaman, 2019, s.132).

TANAP ve TAP dışında Türkiye'nin AB enerji güvenliğindeki yerini önemli hale getirebilecek başka projeler de bulunmaktadır. Türk Akım bunlardan biridir. Her biri 15,75 milyar m³ gaz taşıyan iki ayrı boru hattından oluşan ve toplamda yıllık 31,5 milyar m³ gaz taşıma kapasitesine sahip olan Türk Akım, Ukrayna'yı aradan çıkararak Rus gazının AB pazarına ulaştırılmasını hedeflemektedir. (Furuncu, 2018, s.1). Türk Akımı projesi, Türkiye'nin stratejik konumunu ile Hazar Bölgesi ve Ortadoğu enerji kaynaklarının AB pazarına ulaştırılmasının yanı sıra AB'nin en büyük enerji tedarikçisi olan Rus enerjisinin de AB'ye aktarılmasında rol alabilecek bir transit ülke olduğunu göstermektedir. (Kakışım ve Kodaman, 2019, s.133).

SONUÇ

Enerji, küreselleşen sistemdeki aktörlerin konumlarının belirlenmesinde ve aktöre tabii olan halkın refah içinde yaşamasını sağlayan en önemli girdilerin başında gelmektedir. Enerjinin var oluşu gerek üretim gerekse de bu yolla kalkınma anlamını taşımaktadır. Bu durum enerjinin kesintisiz temini ve güvenliğini aktörlerin en önemli konuları arasına sokmaktadır.

Günümüz dünyasında enerjinin önemi, geçmişte kavrama atfedilen önemden çok daha fazladır. Enerji, realist perspektifin öne sürdüğü konular arası hiyerarşiden sıyrılarak, ülkelerin en önemli güvenlik konularından biri halini almaktadır. Özellikle de teknolojik gelişim ve küreselleşmeyle bir dönüşüm içine giren dünyada enerji güvenliği aktörlerin dış politikalarında önemli bir konuma erişmiştir.

Geçmişten beri kömür, petrol ve doğalgaz gibi yoğun tüketim odakları olmuş olan fosil enerji kaynaklarının günümüzde de bu önemini korumakta olduğunu görmekteyiz. Küresel çevresel sorunların temelinde fosil yakıt kullanımının fazlalığı bulunuyor olsa da, enerji anlamındaki dönüşüm bir anda gerçekleşmemektedir. Sürdürülebilir enerji noktasında önemli bir yerde bulunan yenilenebilir enerji kaynakları, bu enerji dönüşümünün en önemli parçasını oluşturur. Ancak hem teknolojik yatırım gereksiniminin yoğun oluşu hem de aktörlerin bu dönüşüme hazır olmayışları gibi nedenlerle yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş yavaş ilerlemektedir.

Enerji güvenliği üzerinde kapsamlı tanımlamalar yapılan ve sürekli bir dönüşüm içinde bulunan bir kavramdır. Zaman içinde küresel sistem tarafından değişime uğrayarak gelişmiştir. Bugün enerji güvenliği kavramı birçok boyut ve parametreyi içerse de basit anlamda enerjinin uygun fiyatlarla kesintisiz şekilde tedarikini konu edinir. Bu tedarik noktasında enerji yoksunu ülkeler ve enerji ihraç eden ülkeler arasında enerji ticareti ortaya çıkmaktadır. Bu da aktörler arasında bir bağımlılık haline neden olmaktadır.

Avrupa Birliği kuruluşundan itibaren enerji çerçevesinde gelişmiş ve genişlemiştir. 1950'li yıllardan itibaren enerji temelli olarak kurulan AKÇT ve sonrasında AET ve AAET'nin kurulması ile büyümüştür. Kuruluşundan bugüne kadar olan süreçte dönüşen küresel sistem, Avrupa enerji politikalarının da dönüşüme uğramasına neden olmuştur. Birlik içine yeni katılan üyelerle artan nüfus, katılan üyelerin enerji durumları ve diğer küresel nedenlerle artan enerji talebi sonucu enerji güvenliği Avrupa'nın en önemli dış politikalarından biri halini almıştır.

AB, dünyanın en fazla enerji tüketimi gerçekleşen bölgelerinden biridir. 2020 verilerine göre dünya enerji tüketiminin %10'luk kısmını AB üye ülkeleri gerçekleştirmektedir. Buna karşın AB'nin aynı yıl verilerine göre dünya enerji üretimindeki payı %4.4'tür. Bu durum Avrupa ülkelerinin enerji kaynaklarına sahiplik konusunda yetersiz olduğunu göstermektedir. Geçmişten günümüze bu bağımlılık durumu Avrupa Birliği'nin dış politikasında sorunlar yaşamasına neden olmuş ve buna karşın üretilen politikalarla sorunlar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu politikalar genel anlamda AB içinde ortak bir enerji yolu izlenerek, enerji ticareti konusunda tek sesliliğin yaratılmasını amaçlamıştır. Ayrıca Avrupa enerji politikaları, arz güvenliğinin sağlanması ve çeşitlendirme çerçevesinde gelişim göstermiştir.

Karşılıklı bağımlılık teorisi, artan küreselleşme ile uluslararası sistemdeki aktörlerin daha yakın ve daha bağımlı olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre aktörler arasında meydana gelen ilişkilerde asimetrik bir ilişkiler ağı oluşur. Bu ağ, taraflar arasında maliyet hesabına dayalıdır. Enerji ticareti de bu bağımlılık ağının bir parçasıdır. Hatta günümüzde enerji güvenliğinin gerçekleştirilmesinde karşılıklı bağımlılık ilişkileri ve bu ilişkilerden doğan maliyet, aktörlerin bütün dış politikalarını şekillendirebilecek boyuta ulaşmaktadır.

Avrupa Birliği enerji arz güvenliğinin sağlanması konusunda AB birçok adım atmış olmasına rağmen AB'nin enerji noktasındaki kırılganlığı devam etmektedir. Uluslararası sistemdeki son olaylar bunu kanıtlar niteliktedir. Avrupa Birliği üyelerinin enerji konusunda ortak bir politika geliştirememeleri, birliğin enerji ticaretinde hassaslaşmasına neden olmaktadır. Yüksek ithal enerji bağımlılığı nedeniyle enerji ticareti gerçekleştirdiği ülkelerle ilişkilerinde ortak hareket

edememesi sonucu büyük sorunlarla karşılaşmaktadır. Özellikle en yüksek enerji ticaret hacmine sahip olduğu Rusya ile yaşadığı sorunlar, AB'nin enerji güvenliğini en önemli dış politika konuları arasına almasına neden olmaktadır. Rusya'nın sahip olduğu enerjiyi bir koz olarak kullanıyor oluşu, AB'nin sürdürülebilir enerji politikasına uymamaktadır. Rusya'nın enerjiyi bir araç olarak kullanması, enerji konusunda AB-Rusya arasında oluşan karşılıklı bağımlılık ilişkisine zarar vermektedir. Ayrıca, Rus enerjisinin Avrupa'ya Ukrayna üzerinden akıyor oluşu, Ukrayna-Rusya arasında meydana gelen sorunlar Avrupa Birliği ülkelerinin enerji konusunda sorunlar yaşamamasına neden olmaktadır. Bu sebeple de son dönemdeki AB enerji politikalarının temelinde çeşitlendirme bulunmaktadır. Avrupa, enerji kaynak ülkelerini, enerji transit yollarını çeşitlendirme yaparak birliğin enerji arz güvenliğini sağlamayı planlamaktadır. 2022 yılında Ukrayna-Rusya arasında meydana gelen son olaylar da bu argümanı desteklemektedir.

Türkiye, zengin enerji kaynakları olan Orta Doğu ülkeleri ve Hazar Havzası ülkeleri ile enerji tüketim yoğun bir bölge olan Avrupa arasında bir konumda yer almaktadır. Bu durum Türkiye ile Avrupa Birliği arasında bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi ortaya çıkarır. AB'nin en önemli enerji tedarikçisi olan Rusya'nın enerji kaynaklarını bir siyasi araç olarak kullanması dolayısı ile AB, enerji kaynak yollarını çeşitlendirmeyi hedeflemektedir. Bu noktada Türkiye sahip olduğu önemli konum ve bir enerji merkezi olma motivasyonu sayesinde AB enerji politikasında önemli bir konuma erişmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi güncel olaylar ışığında Ukrayna ve Rusya arasında devam eden sorunlar, hem Rusya'nın uygun bir enerji tedarik ülkesi olmaktan uzak hem de Ukrayna'nın enerji transit bir ülke olmasının AB sürdürülebilir enerji akışında problem yaratması muhtemel bir kaynak olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye, Avrupa enerji arz güvenliğinin sağlanması konusunda ön plana çıkmaktadır. Bu konuda gerçekleştirilen adımlardan biri olan ve Avrupa enerji ağları kapsamında yer alan Güney Gaz Koridoru ile Azeri doğalgazının Avrupa ülkelerine taşınması sağlanmaktadır. TANAP ve Avrupa'ya uzantısı olan TAP ile birlikte Avrupa'nın enerji arz güvenliği ve enerji çeşitlendirmesi sağlanmaktadır. Avrupa'nın tek bir kaynağa olan bağımlılığını düşürmesi adına da önemlidir.

Karşılıklı bağımlılık noktasında Türkiye ve AB arasında oluşan enerji ilişkileri, Türkiye'nin bir enerji merkezi olma amacı bu şekilde desteklenirken, Türkiye'nin bir enerji transit ülke olarak Avrupa enerji güvenliğinin sağlanmasında ve bu kapsamda çeşitlendirme yapması konusunda önemi ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Açıkel, A. (2009). "Transit Geçiş". *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 10, 61-66.
- Akçay, B. & Göçmen, İ. (Ed.)(2012). "Avrupa Birliği; Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar" (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Akyener, O. ve Apaydın, M. (2016). "Comments On The Role Of Turkey As An Energy Center". *Energy Policy Turkey*, 1, 32-41.
- Al, A. (2015), "Politika-Ekonomi Kesişmesi: Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Uluslararası Politik Ekonomi". *İGÜSBD*, Cilt 2, Sayı 1, 143-159.
- Ateş, D. ve Gökmen, G. (2013). "Bir Akademik Disiplin Olarak Uluslararası Politik Ekonominin Sınırları". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, 45-71.
- Ayhan, V. (2009). "Avrupa'nın Enerji Arz Güvenliğinde Türkiye: Petrol, Doğalgaz ve Entegrasyon". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 20, s.155-178.
- Aytüre, S. (2013). "Avrupa Birliğinin Enerji Politikasında Son Gelişmeler ve Türkiye'ye Yansımaları". *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 35-51.
- Azzuni, A. ve Breyer, C. (2018). "Definitions and dimensions of energy security: a literature review". *WIREs Energy Environ* 2018, 7:e268, 1-34.
- Barysch, Katinka. (2007). "Turkey's role in European energy security". *Centre For European Reform*, 1-8.
- Baumann, F. (2008). "Energy Security as multidimensional concept". *CAP Policy Analysis*, 1, 1-12.
- Bhan, C., Verma, L. ve Singh, J. (2020). "Alternative Fuels for Sustainable Development". *Environmental Concerns and Sustainable Development*. Chapter 16, 317-331.
- Cohen, B. (2008). "International Political Economy: An Intellectual History". New Jersey: Princeton University Press
- Çelikpala, M. (2014). "Enerji Güvenliği: Nato'nun Yeni Tehdit Algısı". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 40, 75-99.

- Demiryol, T. (2018). “Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları”. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(4), 1438-1455.
- Dinç, C. (Ed.) (2020). “*Avrupa Birliği Kurumlar ve Politikalar*”. (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Eni. (2021). Primary and Secondary Energy Resources. Erişim Tarihi: 12.03.2021, <https://www.eniscuola.net/en/argomento/energy-knowledge/energy-sources/primary-and-secondary-sources/>
- European Commission. (1968). First guidelines for a Community energy policy. COM(68)1040.
- European Commission. (1974). Concerning a new energy policy strategy for the Community. *Official Journal of the European Communities*, No C 153/1-2.
- European Commission. (1995). An Energy Policy For The European Union (White Paper), COM(95)682.
- European Commission. (2010). A Strategy For Competitive, Sustainable and Secure Energy. COM(2010)639.
- European Commission. (2015). International Energy Charter. Erişim Tarihi: 23.05.2021 https://energy.ec.europa.eu/topics/international-cooperation/international-organisations-and-initiatives/energy-charter_en
- EU Commission. (2020). *EU Energy In Figures Statistical Book 2020*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Eurostat Statistics. (2021). *Population Structure and Ageing*. Erişim Tarihi: 25.05.2021 www.ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing
- Furuncu, Y. (2018). “Enerji Güvenliği ve Karşılıklı Bağımlılık Perspektifinden Türk Akım Projesi”. *Seta Perspektif*. Sayı:216.1-5.
- Gilpin, R. (2001). “*Global Political Economy*”. New Jersey: Princeton University Press
- Göral, E. (2011). “Avrupa Enerji Güvenliği ve Türkiye”. *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 19, Sayı 2, 117-135.

- Gürkaynak, M. ve Yalçın, S. (2009). “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 23, 73-92.
- Hatipoğlu, E. (2019). “Enerji Güvenliği”. *Güvenlik Portalı - Güvenlik Yazıları Serisi*, No.44, 1-11. https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/12/Guvenligi_EmreHatipoglu_v.1.pdf
- Heywood, A. (2014). “*Küresel Siyaset*”. (3. baskı). Ankara: Liberte Yayınları.
- International Energy Agency (IEA). (2021). History: From oil security to steering the world toward secure and sustainable energy transitions. Erişim Tarihi: 15.03.2021. www.iea.org: <https://www.iea.org/about/history>
- International Energy Agency (IEA). (2021). Electricity. Erişim Tarihi: 15.03.2021. www.iea.org: <https://www.iea.org/fuels-and-technologies/electricity>
- Kakışım, C. (2019). “Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi”. *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 67-89.
- Kakışım, C & Kodaman, T. (2019). “AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE ENERJİ DİYALOGU”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (34), 124-139.
- Kakışım, C. (2020). “Türkiye’nin Bölgesel Doğalgaz Merkezine Dönüşebilme Potansiyeli”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 24, 255-280.
- Keohane, R. ve Nye, J. (2011). “*Power and Interdependence*”. (4th ed.), USA: Longman.Publishers
- Ngo, C. ve Natowitz, J. (2016). “*Our Energy Future: Resources, Alternatives and the Environment*”. (2nd Ed.). New Jersey: WILEY
- Nye, J ve Welch, D. (2010). “*Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*”. (6. Baskı). (Çeviri: Renan Akman). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- OPEC. (2021). Brief History. Erişim Tarihi: 15.05.2021 https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm
- Roberts, J. (2004). “THE TURKISH GATE: ENERGY TRANSIT AND SECURITY ISSUES”. *Turkish Policy Quarterly*. Volume 3, Number 4, 17-45.

- Shahzad, U. (2012). "The Need For Renewable Energy Sources". *ITEE Journal*, 16-18.
- Stevens, P. (2009). "Transit Troubles, Pipelines as a Source of Conflict". *Royal Institute for International Affairs Chatham House*. 1-31.
- Socar. (2022). Erişim Tarihi: 04.04.2021 <https://socar.de/2018/12/erfolgreiche-verbinding-mit-tanap-an-tuerkisch-griechischer-grenze>
- Tagliapietra, S ve Zachmann, G. (2015). "DESIGNING A NEW EU-TURKEY STRATEGIC GAS PARTNERSHIP". *Bruegel Policy Contribution*. 2015/10, 1-13.
- Tagliapietra, S ve Zachmann, G. (2017). "A new strategy for European Union-Turkey energy cooperation". *Bruegel Policy Contribution*, n27, 1-13.
- Tekin, A. & Williams, P. A. (2009). "TURKEY AND EU ENERGY SECURITY: THE PIPELINE CONNECTION". *East European Quarterly*, XLII, Vol.4, 419-431.
- TC. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Erişim Tarihi: 20.03.2021 <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>
- United Nations. (2021). Population. Erişim Tarihi: 23.03.2021 www.un.org: <https://www.un.org/en/global-issues/population>
- Yergin, D. (2006). "Ensuring Energy Security". *Foreign Affairs*, Vol 85, No 2, 69-82.
- Yergin, D. (2011). "*The Quest: Energy, Security, and the Remaking of the Modern World*". New York: Penguin Books.
- Yorkan, A. (2009). "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri". *Bilge Strateji*, Cilt 1, Sayı 1, 24-39.
- Worldbank Data. (2021). European Union. Erişim Tarihi: 20.04.2021 www.worldbank.org: <https://data.worldbank.org/region/european-union>